

Ks. Tomasz JAKUBIAK

UCZESTNICTWO WE MSZY ŚWIĘTEJ W UCHWAŁACH SYNODÓW ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ I KODEKSACH PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 I 1983 ROKU

Treść: 1. Obowiązek uczestnictwa w niedzielnej i świątecznej Eucharystii, 1.1. Do kodeksu Jana Pawła II, 1.2. Po kodeksie Jana Pawła II, 2. Troska o częste uczestnictwo w Najświętszej Ofierze, 3. Osoby żyjące w związkach niesakramentalnych

Słowa kluczowe: synod diecezjalny, archidiecezja warszawska, uczestnictwo w Najświętszej Eucharystii, rozwodnicy

Keywords: diocesan synod, archdiocese of Warsaw, participation in the Most Holy Eucharist, divorced

W nauczaniu Jezusa o Eucharystii, poza zaznaczeniem, jak ważne jest przyjmowanie Najświętszego Sakramentu, nie znajdujemy wyrazistych wskazań, ile razy należy przystępować do Stołu Pańskiego, by spożywać Jego Ciało.¹ Częstotliwość przyjmowania Komunii św. przez chrześcijan była zróżnicowana ze względu na miejsce i czas. W pierwotnym Kościele Msza św. sprawowana była raz w tygodniu. Wtedy też chrześcijanie przyjmowali Najświętszy Sakrament.² Od czasów św. Cypriana aż do piątego wieku chrześcijanie w Afryce przystępowali do Komunii codziennie. Dla odmiany w tym samym okresie, według św. Jana Chryzostoma, w Konstantynopolu wielu wiernych przyjmowało Ciało Pańskie dwa lub trzy razy do roku. W trzynastym wieku św. Tomasz z Akwinu usilnie zalecał codzienną Komunię Świętą, podczas gdy wielu świętych piętnastego wieku przystępowali do Ołtarza Pańskiego raz w tygodniu. Sobór Trydencki starał się przywrócić występującą wśród chrześcijan pierwszych wieków praktykę częstego przyjmowania Komunii Świętej. Ojcowie życzyli sobie, by wierni przyjmowali Ciało Pańskie nie tylko duchowym pragnieniem, ale także sakramentalnie.³ Jednak starania te przyniosły nikły rezultat, ponieważ wśród ówczesnych autorów pojawiały się na ten temat różne poglądy. Jedni twierdzili, że do przyjęcia Ciała Pańskiego wystarczy stan łaski uświęcającej, drudzy, że dodatkowo potrzebny jest brak przywiązania do powszedniego grzechu, kolejni, jak np. janseniści, stawiali jeszcze więcej warunków.

Kontrowersje na temat częstego przyjmowania Komunii św. zakończył papież Pius X dnia 20 grudnia 1905 roku, kiedy ogłosił Dekret *Sacra Tridentina Synodus*, zgodnie z

¹ Por. J 6, 48-56; Mt 26, 26-28.

² Por. J. R. MACIULIONIS, "Frequent Holy Communion", *The Jurist* 1(1965) vol. 16, s. 88.

³ Por. Sobór Trydencki, Sesja 22, kan. 6, 17.09.1562, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych*. opr. A. Baron, H. Pietras, t. 4, Kraków 2005, 643.

którym: nikt, kto jest w stanie łaski uświęcającej i przystępuje do Komunii z właściwą intencją, nie może być powstrzymany od niej; właściwej intencji powinna być obca rutyna i próżność oraz powinna się ona odznaczać pragnieniem bycia bliżej Boga i przyniesieniem Mu przyjemności; wolność od grzechu powszedniego i przywiązania do niego jest owocem częstego przyjmowania Komunii, a nie warunkiem do jej przyjęcia. Dla większej owocności – znaczył papież – należy się do Komunii odpowiednio przygotować oraz po jej przyjęciu poświęcić czas na dziękczynienie. Natomiast osąd, co do częstego przyjmowania Komunii powinien być pozostawiony spowiednikowi.⁴

1. Obowiązek uczestnictwa w niedzielnej i świątecznej Eucharystii

Od samego początku istnienia Kościoła udział w niedzielnej Eucharystii, nazywanej „łamaniem chleba” lub „uczta Pańską”, uważany był za moralny obowiązek każdego chrześcijanina.⁵ W pierwszych trzech wiekach chrześcijaństwa nie doszło do wykształcenia się normy prawnej regulującej zagadnienie świętowania niedzieli.⁶ Prawne podejście do problemu zadośćuczynienia moralnemu obowiązkowi świętowania dnia Pańskiego zgodnie z tradycją apostołską pojawiło się dopiero w IV wieku.⁷

Z biegiem lat chrześcijanie poza niedzielą zaczęli obchodzić również inne święta, takie jak: Wielkanoc, Zielone Świątki, Objawienie Pańskie, Narodzenie Chrystusa, ważniejsze święta Matki Bożej i męczenników.⁸ W związku z ustanawianiem świąt, między innymi przez biskupów, liczba dni świątecznych stopniowo wydłużyła się.⁹ Dnia 13 września 1642 roku papież Urban VIII w konstytucji apostołskiej *Universa* zarezerwował ustanawianie świąt w Kościele wyłącznie Stolicy Apostolskiej, ogłaszając jednocześnie nowy katalog trzydziestu czterech świąt nakazanych.¹⁰ Dyscyplina ta, zdaniem J. Gręźlikowskiego, przetrwała z małymi zmianami do kodeksu Pio-Benedyktyńskiego, w

⁴ Por. H. A. AYRINHAC, *Legislation on the Sacraments in the New Code of Canon Law*, New York – London 1928, 181-182; R. RAK, "Eucharystia w nowym Kodeksie prawa kanonicznego", *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 16(1983), 135.

⁵ Por. Dz 20, 7-11; 1Kor 11, 20; Hbr 10, 25; F. LEMPA, "Świętowanie niedzieli według Kodeksu Prawa Kanonicznego 1983 r.", w: *Kościół i Prawo*, red. J. KRUKOWSKI, F. LEMPA, t. 7, Lublin 1990, 184; Cz. KRAKOWIAK, "Eucharystia a dzień Pański", w: *Jezus Eucharystyczny*, red. M. RUSECKI, M. CISŁO, Lublin 1997, 201-202; W. T. FAUCHER, "Celebrations in the absence of a priest, some observations", *Liturgie* 16(1991) nr 1, 24.

⁶ Por. F. KRAUSE, *Liturgy in Parish Life. A Study of Worship and the Celebrating Community*, New York 1979, 74.

⁷ F. LEMPA, dz. cyt., 185-186; J. GRĘŻLIKOWSKI, "Duchowość Dnia Pańskiego i jego świętowanie", *Ateneum Kapłańskie* z. 2/570 (2004), t. 142, s. 269-271; L. BOUYER, *Wprowadzenie do życia duchowego*, Warszawa 1982, 10-18.

⁸ Por. J. BAKALARZ, "Miejsca i czasy święte", w: *Komentarz do Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku*, red. P. HEMPEREK, W. GÓRALSKI, F. PRZYTUŁA, J. BAKALARZ, t. 2, Lublin 1986, 417.

⁹ Por. J. GRĘŻLIKOWSKI, "Czczenie dni świętych w świetle norm Kodeksu Prawa Kanonicznego", *Homo Dei* 1(223)/1992, 17; T. PAWLUK, *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II. Lud Boży jego nauczanie i uświęcanie*, t. 2, Olsztyn 1986, 475; *Decretum Magistri Gratiani* – Cz. III: c.1-30. D.III, de conse.; Dekretały Grzegorza IX – C. 5 X, II, 9.

¹⁰ Por. URBANUS VIII, *Constitutio apostolica Universa*, 13.09.1642, w: *CIC Fontes – Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. I, ed. P. GASPARRI, I. SERÉDI, Roma 1926, n. 226, s. 427-429. (*Codicis Iuris Canonici Fontes*, vol. 1-10, ed. P. GASPARRI, I. SERÉDI, Roma 1926-1939 - dalej jako *CIC Fontes*)

którym dokonano znacznej redukcji świąt.¹¹ Na marginesie należy zauważyć, że F. Lempa prezentuje pogląd, według którego pierwsza ustawa powszechna odnosząca się do świętowania niedzieli i świąt została zawarta dopiero w kan. 1248 KPK z 1917 roku.¹²

1.1. Do kodeksu Jana Pawła II

Zgodnie z wolą Najwyższego Ustawodawcy wyrażoną w kan. 1247§1 KPK z 1917 roku, świątami nakazanymi (de precepto)¹³ w całym Kościele były wyłącznie: wszystkie niedziele, Boże Narodzenie, Nowy Rok, Trzech Króli, Wniebowstąpienie, Boże Ciało, Niepokalane Poczęcie MB, Wniebowzięcie MB, uroczystość św. Józefa, uroczystość św. Piotra i Pawła, Wszystkich Świętych.¹⁴ We wspomniane dni należało wysłuchać Mszy św. oraz powstrzymać się od wykonywania prac służebnych.¹⁵ Obowiązku wysłuchania Mszy czynił zadość ten, kto wysłuchał jej w jakimkolwiek obrządku katolickim, pod gołym niebem lub w jakimkolwiek kościele, kaplicy publicznej lub półpublicznej i w prywatnych kaplicach cmentarnych (o których mowa w kan. 1190 KPK) oraz w tych miejscach, w których odprawiała się Msza za pozwoleniem ordynariusza w myśl kan. 822§4 KPK, czyli w wypadku wyjątkowym, jednorazowo, dla słusznej i rozumnej przyczyny, poza kościołem i kaplicą, na portatylu i w miejscu stosownym (nigdy jednak w sypialni).¹⁶ Nie wypełniał tego obowiązku wierny słuchający Mszy odprawianej w kaplicy prywatnej lub gdziekolwiek indziej na mocy przywileju ołtarza przenośnego, chyba że istniał w tym względzie specjalny przywilej Stolicy Apostolskiej.¹⁷ W poszczególnych wypadkach i dla słusznej przyczyny ordynariusze miejsca oraz proboszczowie mogli dyspensować od obowiązku wysłuchania Mszy w niedziele i święta nakazane podwładne sobie poje-

¹¹ Por. J. GRĘŻLIKOWSKI, "Czczenie dni świątecznych w świetle norm Kodeksu Prawa Kanonicznego", *Kronika Diecezji Włocławskiej* 3-5(1991), 134; PIUS X, Motu proprio de diebus festis *Supremi Disciplinae*, 11.06.1911, AAS 1909 3(1911), 306.

¹² F. LEMPA, *dz. cyt.*, 188.

¹³ Por. J. GRĘŻLIKOWSKI, "Pamiętaj abyś dzień święty święcił", *Ład Boży* 3(1993), 4.

¹⁴ Nie wymieniono świąt nakazanych przypadających na niedzielę.

¹⁵ Por. *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus. Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus. Praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab E.mo Petro Card. Gasparri auctus*, Romae 1936, kan. 1248. (*Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus. Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus. Praefatione, fontium annotatione et indice analytico-alphabetico ab E.mo Petro Card. Gasparri auctus*, Romae 1936 - dalej jako KPK 1917)

¹⁶ Por. PONTIFICIA COMMISSIO AD CODICIS CANONES AUTHENTICE INTERPRETANDOS, *Responsa ad proposita dubia*, n. IV, 26.03.1952, AAS 44(1952), 497; J. GODLEY, "Time and place for the celebration Mass. Historical synopsis and commentary", *Canon Law Studies* 275, Washington 1948, 156-163.

¹⁷ Por. KPK 1917, kan. 1249; SACRA CONGREGATIO DE DISCIPLINA SACRAMENTORUM, *Instructio. Ad locorum ordinarios pro postulandis apostolicis indultis: I) Oratorii domestici cum suis extensionibus; II) Altaris portalis; III) Litandi Missam sine ministro et IV) Asservandae Smae Eucharistiae in privatis sacellis Quam plurimum convenire*, n. 8, 01.10.1949, AAS 41(1949), 497-498; F. BĄCZKOWICZ, J. BARON, W. STAWINOĞA, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, 418-420; W. CONWAY, *Problems in Canon Law. Classifies Replies to Practical Questions*, Dublin 1956, 160-161.

dyncze osoby lub poszczególne rodziny, gdziekolwiek przebywające; na własnym terytorium również obcych.¹⁸

W związku z dokonaniem redukcji świąt nakazanych, o której mowa w kan. 1247 kodeksu Pio-Benedyktyńskiego, Arcybiskup Metropolita Warszawski nałożył na podległe sobie duchowieństwo obowiązek starania się o to, by w Poniedziałek Wielkanocny i Zesłania Ducha Świętego, Dzień Oczyszczenia (2 lutego), Zwiastowanie NMP, Narodzenie Bożej Rodzicielki Maryi oraz święto św. Szczepana Męczennika i św. Stanisława Męczennika – były w świątyniach celebrowane Msze z niemniejszą niż przedtem uroczystością i, jeśli to możliwe, frekwencją. Aby wierni nie odnieśli wrażenia, że w archidiecezji, mimo reformy kalendarza liturgicznego, święta te są nadal nakazane, proboszczowie wraz z innymi duszpasterzami mieli zaznaczyć powierzzonej sobie trzodzie, że w te dni został złagodzony obowiązek słuchania Mszy Świętej.¹⁹

W statutach II Synodu Archidiecezji Warszawskiej zamieszczony został przepis, według którego kapłani mieli dołożyć starań, ażeby wierni obchodzili niedzielę i obowiązujące święta zgodnie z duchem Kościoła przez uczestnictwo w Ofierze Mszy św., wstrzymanie się od codziennych zajęć zarobkowych oraz odpoczynki pojęte po chrześcijańsku.²⁰ Na uwagę zasługuje fakt, że podczas gdy ustawodawca w kodeksie z 1917 roku dla zadośćuczynienia obowiązkowi świętowania dnia Pańskiego nakazywał „wysłuchania” Mszy, Arcybiskup Metropolita Warszawski posługiwał się terminem „uczestnictwo”, użytym w kan. 1247 kodeksu z 1983 roku.²¹ Jak zauważa F. Lempa, trącające formalizmem i indywidualizmem moralnym wyrażenie „słuchać Mszy św.”, zostało zastąpione nowym bardziej eklezyjalnym i odpowiadającym naturze czynności liturgicznych sformulowaniem „uczestniczyć we Mszy Świętej”.²² Należy odnotować fakt, że ojcowie synodu z 1962 roku posłużyli się terminem „uczestniczyć we Mszy”, jeszcze przed podpisaniem Konstytucji o liturgii świętej, która to dała podstawy pod nowe ujęcie normy prawa powszechnego, regulującej obowiązek świętowania świąt nakazanych.²³ W dokumentach synodalnych zwrócono szczególną uwagę także na rzeczywisty, to jest duchowy, jak i fizyczny udział w sprawowaniu Najświętszej Ofiary.²⁴ W drugim bowiem paragrafie statutu 249 II Synodu Archidiecezji Warszawskiej, nawiązując do komunikatu z 1951 roku podpisanego przez wikariusza generalnego, bp. Wacława Majewskiego,²⁵ arcybi-

¹⁸ Por. KPK 1917, kan. 1245§1; J. H. PROVOST, "The Dispensing Power of Bishops and Holy Days of Obligation", *The Jurist* 2(1982), 537.

¹⁹ Por. *Synodus Archidioecisana Varsaviensis* sub Eminentissimo ac Reverendissimo Domino D.Dre Alexandro Kakowski, Dei miseratione et Apostolicae Sedis gratia S. R. E. Presbytero Cardinali Tit. s. Augusti, Archiepiscopo Varsaviensi, Varsaviae in Ecclesia Cathedrali s. Joannis Baptistae. A. D. MCMXXII diebus 4, 5 et 6 mensis iulii celebrata, Varsaviae, stat. 145§1. (dalej jako SAV I)

²⁰ Por. *Statuty II Synodu Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 1962, stat. 249§1 (dalej jako SAW)

²¹ Por. T. PAWLUK, "Czynny udział wiernych we Mszy św. w świetle soborowej odnowy liturgicznej", *Prawo Kanoniczne* 10(1967) nr 3-4, 233-251. (Prawo Kanoniczne - dalej jako PK)

²² Por. F. LEMPA, *dz. cyt.*, 189.

²³ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Constitutio de Sacra Liturgia Sacrosanctum Concilium*, n. 48, 04.12.1963, AAS 56(1964), 113-114.

²⁴ Por. S. OLEJNIK, *Teologia moralna życia osobistego*, Włocławek 1999, 205-206.

²⁵ Por. W. MAJEWSKI, "Komunikat w sprawie zniesionych świąt", *Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej* 3(1951), 72-73. (Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej – dalej jako WAW)

skup warszawski zobowiązał duszpasterzy, by w dni świąteczne, w które ustawą państwową został wprowadzony obowiązek pracy, umożliwili wiernym uczestniczenie we Mszy św. przez dogodny rozkład nabożeństw zarówno przed południem jak i wieczorem.²⁶ Niniejszy przepis stanowił odpowiedź na zmieniające się warunki wyznawania wiary w państwie komunistycznym, jakim w tym czasie była Polska, gdzie władze PRL co pewien czas znosiły kolejne święta państwowe, przypadające w kościelne dni świąteczne nakazane i nienakazane, to jest w: święto Matki Boskiej Gromniczej, Wniebowstąpienie Pańskie, drugi dzień Zielonych Świąt, uroczystość św. Apostołów Piotra i Pawła, Objawienie Pańskie, Wniebowzięcie i Niepokalane Poczęcie NMP.²⁷ Istnienie dyspens papieża Piusa XII i prymasa Stefana Wyszyńskiego, które uwalniały wszystkich wiernych w kraju od obowiązku uczestnictwa we Mszy św. oraz powstrzymania się od prac służebnych we wspomniane dni, nie zwalniało kapłanów od obowiązku realizacji wskazań zawartych w przywołanym statucie 249§2 synodu z 1962 roku.²⁸

Na marginesie należy zaznaczyć, że dnia 1 stycznia 1963 roku Arcybiskup Metropolita Warszawski, mając na uwadze dobro duchowe Kościoła warszawskiego i pragnąc ułatwić kapłanom spełnianie obowiązków duszpasterskich, między innymi tych wymienionych w statucie 249 II Synodu Archidiecezji Warszawskiej, udzielił zezwolenia wszystkim kościołom parafialnym i rektorskim na odprawienie Mszy św. wieczornej w następujące święta: Objawienia Pańskiego, Oczyszczenia NMP, Wniebowstąpienia, św. Apostołów Piotra i Pawła, Wniebowzięcia i Niepokalanego Poczęcia NMP, Środę Popielcową, poniedziałek w oktawie Zesłania Ducha Świętego, w soboty Królowej Polski, podczas adwentowych i wielkopostnych rekolekcji, w tridua ku czci patronów poszczególnych stanów, dzień zaduszny, pierwsze piątki i pierwsze soboty miesiąca, w dniach czterdziesto godzinnego nabożeństwa, na zakończenie roku cywilnego oraz na rozpo-

²⁶ Por. KURIA METROPOLITALNA WARSZAWSKA, "Wskazania dla duszpasterzy na miesiąc czerwiec 1962 r.", n. 8, WAW 6(1962), 188 (Kuria Metropolitalna Warszawska - dalej jako KMW); KMW, "Wskazania dla duszpasterzy na luty 1963 r.", n. 8, WAW 1(1963), 23.

²⁷ Zgodnie z *Ustawą z dn. 18 stycznia 1951 r. o dniach wolnych od pracy*, obowiązującą od dn. 18 stycznia 1951 r., dniami wolnymi poza niedzielami, były następujące święta kościelne: uroczystość Świętej Bożej Rodzicielki Maryi, Bożego Ciała, Wniebowzięcia NMP, Wszystkich Świętych. Dnia 24 listopada 1960 roku, na podstawie *Ustawy z dnia 16 listopada 1960 r. o zmianie ustawy o dniach wolnych od pracy z listy świąt skreślono 6 stycznia oraz 15 sierpnia*. Uroczystość Wniebowzięcia NMP stała się dniem wolnym od pracy ponownie dn. 23 maja 1989 r., na podstawie art. 74, ust. 3, pkt 2 *Ustawy z dnia 17 maja 1989 roku o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* – Por. "Ustawa z dnia 18 stycznia 1951 r. o dniach wolnych od pracy", *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1951, nr 4, poz. 28; "Ustawa z dnia 16 listopada 1960 r. zmiana ustawy o dniach wolnych od pracy", *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Ludowej* 1960, nr 51, poz. 297; "Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej", art. 74, ust. 3, pkt 2, *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Ludowej* 1989, nr 29, poz. 154; Z. JANCZEWSKI, "Prawodawstwo Konferencji Episkopatu Polski i prymasów w zakresie sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego", PK 40(1997) nr 3-4, 164.

²⁸ Por. PIUS XII, "Dyspensa", nr 1746/51/P, 05.03.1951, w: Archiwum Kurii, Stolica Apostolska; S. WYSZYŃSKI, "Dyspensa. Przedłużenie aż do odwołania dyspensy Ojca Św. od obowiązku uczestniczenia we Mszy św. i powstrzymania się od prac służebnych w święta cywilnie zniesione", nr 1312/64/P, ad. 1793/58/P, 19.03.1964, WAW 6(1964), 127 (Archiwum Kurii - dalej jako AK); S. WYSZYŃSKI, "Dyspensa od obowiązku uczestnictwa we Mszy Świętej i wstrzymywania się od prac służebnych", nr 982/65/P, ad. 1312/64/P, 08.03.1965, WAW 7(1965), 145-146.

częście i zakończenie roku szkolnego.²⁹ W kościołach parafialnych i rektorskich, położonych w granicach administracyjnych „Wielkiej Warszawy” oraz w miastach powiatowych można było odprawiać Mszę św. wieczorną we wszystkie niedziele i święta obowiązujące de praecepte stosownie do dekretu św. Kongregacji Soboru z dnia 3 grudnia 1960 roku.³⁰ Zgodnie z Instrukcją w sprawie porządku stałych prac duszpasterskich w parafii, stanowiącą załącznik 13 do dokumentów II Synodu Archidiecezji Warszawskiej, proboszczowie parafii wiejskich mogli nie odprawiać Mszy św. wieczornej, jeśli nie zachodziła taka potrzeba duszpasterska.³¹

Skomplikowane warunki ówczesnej pracy duszpasterskiej sprawiały jednak, że kapłani często stawali wobec konieczności odprawiania Mszy św. wieczornych w przypadkach nieobjętych Instrukcją w sprawie odprawiania wieczornych Mszy świętych oraz prawa binacji i trynacji, stanowiącą załącznik 15 dokumentów II Synodu Archidiecezji Warszawskiej. Każdorazowe zwracanie się do kurii o odpowiednie uprawnienie stanowiło niemałą trudność. Arcybiskup Metropolita Warszawski, pragnąc ułatwić duszpasterzom ich posługę, dnia 12 lutego 1966 roku rozszerzył uprawnienia proboszczów i rektorów kościołów Archidiecezji Warszawskiej o możliwość odprawiania dodatkowo jednej Mszy św. wieczornej,³² bez uprzedniego zwracania się o odpowiednie zezwolenie do Kurii Metropolitalnej Warszawskiej we wszystkich pojedynczych wypadkach, w których zachodzi uzasadniona i mająca charakter społeczny potrzeba duszpasterska, czyli dobro duchowe jakiejś grupy wiernych, przez którą arcybiskup rozumiał 30-50 osób.³³

Wspomniane upoważnienia były zgodne z konstytucją apostolską *Christus Dominus* papieża Piusa XII oraz instrukcją *Constitutio Apostolica* Kongregacji św. Oficjum.³⁴

²⁹ *Instrukcja w sprawie odprawiania wieczornych Mszy świętych oraz prawa binacji i trynacji*, stanowiąca Załącznik 15 dokumentów II Synodu Archidiecezji Warszawskiej, w stosunku do Dekretu Arcybiskupa Metropolity Warszawskiego z dn. 1 marca 1961 roku, zawierała rozszerzoną listę przypadków, w których duszpasterze mogli odprawiać na mocy prawa wieczorną Mszę św. o: soboty Królowej Polski, adwentowe i wielkopostne rekolekcje, w tridua ku czci patronów poszczególnych stanów – por. II Synod Archidiecezji Warszawskiej, Załącznik 15. *Instrukcja w sprawie odprawiania wieczornych Mszy świętych oraz prawa binacji i trynacji*, n. 1, w: II SAW, s. 163-164; S. WYSZYŃSKI, "Dekret w sprawie odprawiania wieczornych Mszy św. oraz prawa binacji i trynacji", nr 1833/a/61, 01.03.1961, *Teczka Dziekańska* nr 4 z dn. 11.04.1961. (*Teczka Dziekańska*, tom 1-89, Warszawa 1958-2007 - dalej jako TD).

³⁰ Por. II Synod Archidiecezji Warszawskiej, Załącznik 15..., n. 2, s. 163-164.

³¹ Por. II Synod Archidiecezji Warszawskiej, Załącznik 13. *Instrukcja w sprawie porządku stałych prac duszpasterskich w parafii*, p. 1, w: II SAW, 157.

³² W instrukcji Kongregacji św. Oficjum zostało zaznaczone, że chodzi o jedną Mszę św. w tygodniu – Por. SACRA CONGREGATIO SANCTI OFFICII, *Instructio de disciplina circa ieiunium Eucharisticum servanda. Constitutio Apostolica*, n. 12e, 06.01.1953, AAS 45(1953), 50.

³³ Por. S. WYSZYŃSKI, "Dekret poszerzający uprawnienia w zakresie odprawiania wieczornej Mszy św. i korzystania z prawa binacji", 12.02.1966, WAW 4(1966), 83-84.

³⁴ Por. PIUS XII, *Constitutio apostolica de disciplina servando quoad ieiunium Eucharisticum Christus Dominus*, n. VI, 06.01.1953, AAS 45(1953), 22-23; SACRA CONGREGATIO SANCTI OFFICII, *Instructio Constitutio Apostolica*, n. 12e..., s. 50; SACRA CONGREGATIO SACRORUM RITUUM, *Decretum generale de rubricis ad simpliciores formas redigendis*, 23.03.1955, AAS47(1955), 218-224; PIUS XII, *Motu proprio Indulta a constitutione apostolica Christus Dominus extenduntur*, 19.03.1957, AAS 49(1957), 177-178.

Nad realizacją prawa wiernych do uczestnictwa w Mszy św. niedzielnej w sposób szczególny czuwał dziekan w czasie wizytacji.³⁵

W ramach prac przygotowawczych do III Synodu Archidiecezji Warszawskiej wiele uwagi poświęcono obowiązkowi uczestnictwa w niedzielnej i świątecznej Eucharystii. Pod adresem członków IV Komisji Synodalnej został zaadresowany postulat wpisania do projektu statutów normy o zadośćuczynieniu obowiązkowi uczestnictwa w niedzielnej Mszy św. przez obecność już na Mszy piątkowej.³⁶ Wniosek ten jednak nie był zgodny z instrukcją Eucharisticum mysterium z dnia 25 maja 1967 roku, w której Kongregacja Obrzędów dopuściła możliwość wypełnienia pierwszego przykazania kościelnego przez uczestnictwo w niedzielnej Mszy św. w sobotę.³⁷ Dla zrealizowania tego postulatu arcybiskup warszawski musiałby skorzystać ze szczególnych pełnomocnictw, jakie otrzymał od papieża jako Prymas Polski.

Wśród tekstów, zgłoszonych przez IV komisję na Sesję Kurialną na początku 1973 roku, zamieszczono przepis, zgodnie z którym, ze względu na charakter ówczesnego życia i tendencje zmierzające do zeświecczenia dni świątecznych, duszpasterze powinni pouczać wiernych o obowiązku i znaczeniu niedzielnej Mszy św. Tych zaś wiernych, którzy z ważnej przyczyny nie mogą wypełnić spoczywającego na nich obowiązku uczestnictwa w Ofierze Pańskiej, należało zachęcać do udziału we Mszy św. w dzień powszedni, najlepiej w sobotę wieczorem. Ponieważ promulgacja normy w takim brzmieniu przekraczała zwykle możliwości ordynariusza diecezji, w czasie obrad sesji podjęto decyzję o wykreśleniu z projektu zdania, które mogłoby zostać w przyszłości odczytane, jako możliwość realizacji pierwszego przykazania kościelnego przez uczestnictwo we Mszy św. odprawianej w inny dzień niż niedziela lub sobota wieczorem.³⁸

Ostatecznie w statutach Trzeciego Synodu Archidiecezji Warszawskiej zawarte zostało przypomnienie duszpasterskie o szczególnej roli, jaką w życiu wspólnoty parafialnej zajmuje dzień Pański. Niedziela, jak czytamy w punkcie 47, rozdziału V, części II, w parafialnej rodzinie powinna być nie tylko dniem odpoczynku po pracy, ale przede wszystkim odnowienia się w życiu duchowym. Najważniejszym aktem religijnym tego dnia jest udział we Mszy Świętej.³⁹ W przytoczonym fragmencie dokumentu III Synodu Archidiecezji Warszawskiej ojcowie synodalni dowartościli rolę proboszczów w zakresie utwierdzania chrześcijańskiego sposobu przeżywania dnia Pańskiego.⁴⁰

Znaczeniu pierwszego dnia tygodnia w życiu Kościoła został poświęcony również punkt 56, rozdziału V, części IV III Synodu Archidiecezji Warszawskiej. Zgodnie z

³⁵ Por. II Synod Archidiecezji Warszawskiej, Załącznik 4. Instrukcja o wizytacji parafialnej przez dziekana, n. 5,2, w: II SAW, 123.

³⁶ Por. M. WOJEWÓDZKI, "Wypisy z odpowiedzi na ankietę synodalną Arch. War. dot. spraw duszpasterstwa liturgicznego, I, w: AK, A.VI.2A, t. 8.

³⁷ Por. SACRA CONGREGATIO SACRORUM RITUUM, Instructio de cultu Mysterii Eucharistici *Eucharisticum mysterium*, n. 28, 25.05.1967, AAS 59(1967), 556-557.

³⁸ Por. W. MIZIOLEK, "Komisja IV. III Synod Archidiecezji Warszawskiej Duszpasterstwo Liturgiczne, Tekst zgłoszony na sesję kurialną z poprawkami sesji", p. 15, 03.03.1973, w: AK, A.VI.2A, t. 8; SACRA CONGREGATIO SACRORUM RITUUM, Instructio *Eucharisticum mysterium*, n. 28..., s. 556-557.

³⁹ Por. Niedziela – Dzień Pański, p. 47, r. V, cz. II, w: Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej 1974, Warszawa 1975, s. 51. (Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej 1974, Warszawa 1975 - dalej jako III SAW)

⁴⁰ Por. J. KRAJCZYŃSKI, *Troska Kościoła...*, 242-243.

nim, każda niedziela, będąc przypomnieniem zmartwychwstania Chrystusa i oczekiwaniem Jego przyjścia, powinna stać się w życiu miejscowej wspólnoty pierwszorzędnym dniem świętym, wyrazem żywotności wobec tendencji laicyzacji.⁴¹ Duszpasterze wraz ze swoimi współpracownikami winni tak przygotować liturgię, aby świąteczna i skupiona atmosfera przyciągała lud Boży oraz by pójście do domu Pańskiego tego dnia było ofiarą składaną w radości.⁴² Ponieważ niedziela jest dniem dziękczynienia i radości wynikających z wiary, iż w Chrystusie Zmartwychwstałym życie doczesne ludu Bożego zostało zwrócone ku życiu wiecznemu, chrześcijanie wśród społecznych form wypoczynku świątecznego zobligowani byli do wybierania tych, które nie wykluczały ich udziału w Eucharystii.⁴³

Zgodnie z wolą Arcybiskupa Metropolity Warszawskiego, wszystkie Msze Święte sprawowane w dniu Pańskim powinny mieć charakter wspólnotowy. Należało utrzymać zwłaszcza w parafiach wiejskich dawny charakter „sumy” parafialnej i tak ustalić czas jej odprawiania, by jak największa liczba wiernych mogła w niej uczestniczyć. O ile to możliwe, nie powinno się sprawować w tym dniu Eucharystii w małych, zamkniętych zespołach, aby nie wyłączać nikogo ze wspólnoty ludu Bożego.⁴⁴ Kardynał Stefan Wyszyński, zalecał również błogosławienie sakramentu małżeństwa w soboty wieczorem na Mszy św. odprawianej według formularza niedzielnej. Dla wypełnienia przez obłożnie i przewlekle chorych obowiązku wynikającego z kan. 1248 KPK z 1917 roku, arcybiskup zachęcał kapłanów do odprawiania Mszy św. co pewien czas w ich domach, po uprzednim uzyskaniu w Kurii Metropolitalnej Warszawskiej stosownego zezwolenia wraz z prawem binacji. Uwzględniając potrzeby duszpasterskie należało w kościołach odprawiać Msze św. popołudniowe, tak by wierni mieli łatwiejszy dostęp do ołtarza Pańskiego.⁴⁵

W projektach statutu poświęconego błogosławieniu związków małżeńskich na Mszy św. sobotniej, celebrowanej według formularza niedzielnej, ojcowie synodalni zamieszczali wielokrotnie stwierdzenie, że wierni biorący w niej udział, spełniają obowiązek uczestnictwa we Mszy św. niedzielnej.⁴⁶ Zdanie to ostatecznie zostało wykreślone z

⁴¹ Por. IOANNIS PAULI II, Epistula Apostolica de Diei Dominicae sanctificatione *Dies Domini*, n. 4; 19-20, 31.05.1998, AAS 95(1998), 715-716;724-725.

⁴² Por. Tamże, n. 4; 19-20, s. 715-716;724-725; II Synod Plenarny, Liturgia Kościoła po Soborze Watykańskim II, n. 87;137, w: II Polski Synod Plenarny (1991-1999), Poznań 2001, 205;212.

⁴³ Por. III SAW, Niedziela głównym dniem świątecznym, p. 56, r. V, cz. IV, s. 132-133.

⁴⁴ W projekcie statutów z dn. 10.03.1973 r. zamieszczony został przepis o bardziej rygorystycznym charakterze: „W niedzielę nie można sprawować Mszy św. dla specjalnych wydzielonych grup wiernych. Nawet we Mszach św. z uzasadnioną przewagą liczby dzieci należy włączyć w uczestnictwo obecnych dorosłych, zwłaszcza rodziców”. Dnia 15.03.1973 r., w czasie sesji kurialnej, podjęto decyzję o przerezegowaniu przepisu na nowo w bardziej łagodnym duchu. – Por. W. MIZIOŁEK, "Rozdział IV. Tekst zgłoszony na sesję kurialną z poprawkami sesji, rozdział VII. Rok liturgiczny w życiu Kościoła", p. 57, w: AK, A.VI.2A, t. 8.

⁴⁵ Por. III SAW, Sprawowanie Mszy św. w różnych okolicznościach, p. 29, r. II, cz. IV, s. 114.

⁴⁶ Por. Komisja IV. Tekst poprawiony po uwzględnieniu wniosków i głosów zgłoszonych na sesji plenarnej w dniu 7 czerwca 1973 r. III Synod Archidiecezji Warszawskiej. Życie liturgiczne, VII Sesja Plenarna, r. IV, p. 29, 30.10.1973, w: AK, A.VI.2A, t. 8; III Synod Archidiecezji Warszawskiej, Acta Promotoris II..., r. IV, p. 29; W. Miziołek, Komisja IV. Tekst poprawiony po uwzględnieniu wniosków i głosów zgłoszonych na sesji plenarnej w dniu 7 czerwca 1973 r. (i przyjęty przez IV Komisję Synodalną oraz Plenum Synodu, W-wa 17.12.1973 r.) Życie liturgiczne, r. IV, p. 29, w: AK, A.VI.2A, t. 1.

projektu statutów dnia 7 czerwca 1973 roku w czasie VII Sesji Plenarnej.⁴⁷ Ponieważ, zgodnie z instrukcją *Eucharisticum mysterium*, do uprawnień biskupów diecezjalnych – za zgodą Stolicy Apostolskiej – należało określanie, czy obowiązek uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii może być antycypowany w poprzedzający sobotni wieczór, brak wzmianki w przepisach III Synodu Archidiecezji Warszawskiej o tym, że uczestnictwo w sobotniej Mszy św. odprawianej według formularza niedzielnego wypełnia obowiązek wysłuchania niedzielnej Mszy św., przyczynił się do trudności w określeniu ratio legis omawianej normy synodalnej.⁴⁸ W takiej sytuacji, proboszczowie, błogosławiąc związki małżeńskie podczas Mszy św. wieczornej, sprawowanej w soboty według formularza niedzielnego, powinni byli korzystać z uprawnień – przyznanych im przez Najwyższego Ustawodawcę w kan. 1245 kodeksu Pio-Benedyktyńskiego – dyspensowania wiernych dla słusznej przyczyny od obowiązku wysłuchania niedzielnej Mszy Świętej.

Zamykając rozważania na temat przepisów synodu z 1973 roku, należy odnotować fakt, że ustawodawca – poza wzmianką o potrzebie wprowadzania wiernych we właściwe przeżywanie każdego z okresów liturgicznych, krótkim scharakteryzowaniem głównych uroczystości kościelnych oraz opisaniem ich znaczenia dla życia duchowego społeczności Kościoła lokalnego – niewiele uwagi poświęcił obowiązkowi wysłuchania Mszy św. w inne niż niedziela święta nakazane.⁴⁹ Ponieważ sposób przeżywania przez wiernych tych świąt, zgodnie z kan. 1247 KPK z 1917 roku, powinien być taki sam jak przy świętowaniu niedzieli, powołując się na kan. 20 kodeksu Pio-Benedyktyńskiego, trzeba uznać, że statuty III Synodu Archidiecezji Warszawskiej o świętowaniu niedzieli należało analogicznie stosować do „uczestnictwa wiernych we Mszy św. w święta nakazane”. Mimo promulgacji statutów III Synodu Archidiecezji Warszawskiej, szczególnych przepisów prawnych regulujących obowiązek uczestnictwa wiernych na Mszy św. w święta nakazane, należało poszukiwać także w statutach II Synodu Archidiecezji Warszawskiej, które zachowały swoją aktualność w tej materii.⁵⁰

1.2. Po kodeksie Jana Pawła II

Dniami, w które wierni zostali zobligowani do uczestnictwa we Mszy św. przez Najwyższego Ustawodawcę w ogłoszonym w 1983 roku kodeksie, są niedziele oraz święta: Boże Narodzenie, Objawienie Pańskie, Wniebowstąpienie, Boże Ciało, Świętej Bożej Rodzicielki, Niepokalane Poczęcie, Wniebowzięcie, św. Józefa, św. Apostołów Piotra i Pawła, Wszystkich Świętych.⁵¹

Komisja IV. Tekst poprawiony po uwzględnieniu wniosków i głosów zgłoszonych na sesji plenarnej w dniu 7 czerwca 1973 r. (Schemat do wglądu przez Prymasa 22.02.1974 r.) *Życie liturgiczne*, r. IV, p. 29, w: AK, A.VI.2A, t. 1.

⁴⁷ Por. Komisja IV. Tekst poprawiony po uwzględnieniu wniosków i głosów zgłoszonych na sesji plenarnej w dniu 7 czerwca 1973 r. (Schemat do wglądu przez Prymasa 22.02.1974 r.) *Życie liturgiczne*, r. IV, p. 29, w: AK, A.VI.2A, t. 1.

⁴⁸ Por. SACRA CONGREGATIO SACRORUM RITUUM, *Instructio Eucharisticum mysterium*, n. 28..., s. 556-558; G. J. DYER, *A pastoral guide to canon law*, Dublin 1977, 161-162.

⁴⁹ Por. III SAW, *Przeżycie tajemnic Zbawienia w różnych okresach i obchodach roku liturgicznego*, p. 57, r. VII, cz. IV, s. 133-134.

⁵⁰ Por. III Synod Archidiecezji Warszawskiej, *Postanowienia końcowe*, w: III SAW, s. 207.

⁵¹ Por. *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus fontium adnotatione et indice analytico-alphabetico auctus*. Liberia Editrice Vaticana 1989. Tłum. polskie: *Kodeks prawa kano-*

Dnia 22 sierpnia 2001 roku przewodniczący Konferencji Episkopatu Polski zwrócił się do Stolicy Apostolskiej z prośbą o udzielenie zezwolenia, aby obchodzenie uroczystości Wniebowstąpienia Pańskiego było przeniesione w Polsce na następującą po niej siódmą niedzielę okresu wielkanocnego, zaś uroczystości św. Józefa, Apostołów Piotra i Pawła, Niepokalanego Poczęcia NMP nie obowiązywały w przyszłości jako święta nakazane. Kongregacja Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, działając na mocy uprawnień przyznanych jej przez papieża Jana Pawła II, półtora roku później udzieliła wspomnianego zezwolenia.⁵² Na podstawie decyzji Konferencji Episkopatu Polski z dnia 12 marca 2003 roku postanowienia wspomnianego dekretu zaczęły obowiązywać od pierwszej niedzieli Adwentu, to jest dnia 30 listopada 2003 roku.⁵³ Od tego momentu świętami obowiązującymi, przypadającymi poza niedzielą, na terenie Konferencji Episkopatu Polski są uroczystości: Narodzenia Pańskiego, Świętej Bożej Rodzicielki, Objawienia Pańskiego, Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa, Wniebowzięcia NMP, Wszystkich Świętych.⁵⁴ Do 1 stycznia 2011 roku, tylko uroczystość Objawienia Pańskiego przypadała w dzień roboczy.⁵⁵

W odróżnieniu od norm zawartych we wcześniej obowiązującym kodeksie nakazowi uczestniczenia we Mszy św. w wymienionych w kan. 1246 dniach, czynią zadość ci, którzy biorą w niej udział – gdziekolwiek jest sprawowana w obrządku katolickim – bądź w sam dzień świąteczny, bądź też wieczorem dnia poprzedzającego.⁵⁶ Obowiązek ustaje z powodu ważnej przyczyny (np. choroba, pielęgnacja niemowląt) lub dyspensy od właściwego pasterza. Ci, którzy dobrowolnie go zaniedbują, popełniają grzech ciężki.⁵⁷ Nie przystąpienie do Komunii św. w czasie Mszy w święto nakazane w niczym nie umniejsza wypełnienia obowiązku uczestniczenia w świątecznej Eucharystii.⁵⁸

Jesienią 1987 roku w całej Archidiecezji Warszawskiej odbyły się kursy rejonowe poświęcone świętowaniu niedzieli oraz udziałowi wiernych i kapłanów w Ofierze Eucharystycznej. W oparciu o narady duszpasterskie stwierdzono, że jedną z podstawowych przyczyn nie brania udziału wiernych w niedzielnej Mszy św. jest osłabienie lub zanik wiary. Dlatego też Arcybiskup Metropolita Warszawski zwrócił duszpasterzom

niczno, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 1246. (Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus fontium adnotatione et indice analytico-alphabetico auctus. Libreria Editrice Vaticana 1989. Tłum. polskie: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 - dalej jako KPK 1983)

⁵² Por. KPK 1983, kan. 1246§2; CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET DISCIPLINA SACRAMENTORUM, Decretum. Poloniae, Prot. 1784/01/L, 04.03.2003, *Akta Konferencji Episkopatu Polski* 8(2003), 31-32.

⁵³ Por. KONFERENCJA EPISKOPATU POLSKI, "Postanowienia dekretu obowiązują", 12.03.2003, Za zgodność P. Libera, *Akta Konferencji Episkopatu Polski* 8(2003), 32. (Konferencja Episkopatu Polski - dalej jako KEP)

⁵⁴ Por. KEP, "Nowe sformułowania przykazań kościelnych i wykładnia dla przykazań I i IV", 12.03.2003, Za zgodność P. Libera, *Akta Konferencji Episkopatu Polski* 8(2003), 32.

⁵⁵ Por. KEP, "List Episkopatu Polski na temat przykazań kościelnych", 21.10.2003, w: AK, Dokumenty KEP. W drugiej połowie listopada 2010 r., kiedy powstawał niniejszy artykuł, Prezydent RP podpisał ustawę zgodnie, z którą 6 styczeń miał się stać dniem ustawowo wolnym od pracy.

⁵⁶ Por. KPK 1983, kan. 1248§1.

⁵⁷ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, n. 2181; KPK 1917, kan. 1245; KPK 1983, kan. 1245. (Katechizm Kościoła Katolickiego, Poznań 1994 - dalej jako KKK)

⁵⁸ Por. K. W. IRWIN, *Responses to 101 Questions on the Mass*, New York 1999, 165.

uwagę na środki, które utrzymują i wzmacniają wiarę. Należą do nich: katechizacja, nauczanie homiletyczne, duszpasterstwo zespołów parafialnych i grup o charakterze ewangelizacyjnym oraz ruchów katolickich.⁵⁹

W ramach prac przygotowawczych do IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej – dnia 28 marca 2001 roku – członkowie Komisji Kultu Bożego zamieścili w projekcie schematów normę nawiązującą w brzmieniu do kan. 1248§1 KPK z 1983 roku. Zgodnie z nią, udział we Mszy Świętej w święta nakazane miał być podstawowym obowiązkiem katolika. Wierni mogą uczestniczyć we Mszy św. w sam dzień świąteczny bądź też wieczorem dnia poprzedzającego. Duszpasterze powinni taką wieczorną Mszę wprowadzić, jeśli zachodzi rzeczywista potrzeba. Jak to zostało wyszczególnione w niniejszym projekcie statutu, należało odprawić wieczorną Mszę dopiero po godzinie szesnastej, według formularza z niedzieli lub święta.⁶⁰ W połowie 2002 roku niniejsza norma została rozbudowana o zobowiązanie duszpasterzy do powiadamiania wiernych o wprowadzeniu w kościołach wieczornych Mszy Świętych odprawianych w przeddzień święta nakazanego – według formularza z dnia następnego.⁶¹

Jak zauważa Zygmunt Labuda, prawodawca powszechny umożliwił wiernym spełnienie niedzielnego czy też świątecznego obowiązku uczestnictwa we Mszy św. albo (vel) w samą niedzielę lub święto, albo (vel) w przeddzień wieczorem tych dni. Użyta w kan. 1248§1 dwukrotnie rozłączna partykuła „vel” wyraźnie mówi o tym, że Najwyższy Ustawodawca równoważnie pozostawia wiernym do wyboru określenie dnia, w którym będą uczestniczyć w Ofierze Eucharystycznej. W takim przypadku duszpasterze nie mają prawnej legitymacji do ogłaszania ludowi Bożemu możliwości uczestnictwa w przedniedzielnej Mszy św. wieczornej tylko wtedy, gdyby w samo święto nakazane było to niemożliwe.⁶² Podobny pogląd do Z. Labudy prezentuje J. M. Huels.⁶³ Zatem, zdanie zawarte w proponowanym na dzień 28 marca 2001 roku schemacie statutu: „duszpasterze powinni taką wieczorną Mszę świętą wprowadzić, jeśli zachodzi rzeczywista potrzeba”, w niczym nie umniejsza prawa wiernych do antycypacji niedzieli i święta nakazanego w odniesieniu do wypełnienia przez nich obowiązku uczestniczenia w Ofierze Eucharystycznej. Cytowany przepis, interpretowany w duchu prawa powszechnego, można rozumieć jako wytyczną ustawodawcy partykularnego dla proboszczów i rektorów kościołów, mającą pomóc im rozeznaczyć potrzebę wprowadzenia w powierzonym im opiece kościele czy kaplicy Mszy celebrowanych wieczorem w dzień poprzedzający święto nakazane według formularza świątecznego.

Wspomnianego prawa wiernych do zadośćuczynienia obowiązkowi uczestniczenia we Mszy św. w święto nakazane, wieczorem dnia poprzedzającego je nie umniejsza również zamieszczona w projekcie statutu wzmianka o celebrowaniu Eucharystii wie-

⁵⁹ Por. J. GLEMP, "Wskazania duszpasterskie dla duchowieństwa archidiecezji warszawskiej w sprawie świętowania niedzieli i sprawowania Mszy św. ", TD nr 120 z dn. 18.02.1988, 6-7.

⁶⁰ Por. KOMISJA KULTU BOŻEGO IV SYNODU ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ, "Życie Liturgiczne, Schemat novum z dn. 28.03.2001", stat. 76, w: AK, IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, t. 2.

⁶¹ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Statuty. Wersja dla ks. Prymasa, stat. 321, 22.12.2002, w: AK, IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, t. 2.

⁶² Por. Z. LABUDA, "Czczenie dni świętych w świetle norm Kodeksu prawa kanonicznego", *Studia Pelplińskie*, t. 15, Pelplin 1984, 166-167.

⁶³ Por. J. M. HUELS, "Sacred places and times", w: *New Commentary on the Code of Canon Law*, ed. J. P. BEAL, J. A. CORIDEN, T. J. GREEN, Mahwah 2000, 1445.

czornej według formularza z niedzieli lub święta. Zgodnie z normą prawa powszechnego, zawartą w kan. 1248§1 KPK, nakazowi uczestniczenia we Mszy św. czyni zadość ten, kto bierze w niej udział, gdziekolwiek jest odprawiana w obrządku katolickim, bądź w sam dzień świąteczny, bądź dnia poprzedniego. Ustawodawca powszechny we wspomnianym kanonie nic nie wspomina o rodzaju formularza, który powinien zostać użyty przez celebransa w czasie liturgii eucharystycznej. W związku z tym faktem nasuwa się spostrzeżenie, że w wypadku, gdyby np. Msza św. w sobotę wieczorem nie była sprawowana zgodnie z instrukcją *Eucharisticum mysterium* n. 28 oraz przywołanym projektem statutu, wymagającym od celebransa stosowania przy składaniu Ofiary Mszy św. formularza świątecznego, wierny, przy spełnieniu innych warunków z kan. 1248§1 KPK, czyniłby mimo wszystko zadość pierwszemu przykazaniu kościelnemu.⁶⁴

Jeszcze kilka uwag o godzinie szesnastej stanowiącej według projektu statutu 76 z dnia 28 marca 2001 roku granicę, po której odprawiane Msze Święte, można uznać za Msze wieczorne, w których uczestnictwo czyni zadość obowiązkowi świętowania dnia Pańskiego oraz innych świąt nakazanych. Wśród autorów istnieją znaczne rozbieżności na temat określenia roli biskupów oraz episkopatów przy wyznaczaniu godziny, po której sprawowane Msze należy uznać za Msze wieczorne.

Według Z. Labudy, przed promulgacją obecnie obowiązującego w Kościele łacińskim kodeksu Kongregacja do Spraw Kultu Bożego w instrukcji z dnia 25 maja 1967 roku upoważniła ordynariuszy miejsca do określenia czasu, w którym uczestnictwo we Mszy św. w przeddzień święta nakazanego czyniło zadość obowiązkowi wysłuchania Mszy Świętej.⁶⁵ Po 1983 roku nie jest już wymagana interwencja ordynariusza miejsca w tym zakresie. Jak zauważa autor, „można słusznie sądzić, że dla rozproszenia początkowych wątpliwości, i celem wprowadzenia właściwego zwyczaju przy wdrażaniu tej zbożnej praktyki, z uwzględnieniem szczegółowych warunków dzisiejszego życia wierznych w różnych rejonach diecezji, potrzebne będą normatywne wytyczne ze strony Konferencji Episkopatu Polski, czy też biskupa diecezjalnego.”⁶⁶

Według F. Lempy Konferencja Episkopatu Polski w dniu 1 grudnia 1983 roku, opierając się na przysługujących jej uprawnieniach, wydała dekret ogólny, w randze ustawy, według którego w Polsce antycypacja niedzieli w odniesieniu do obowiązku uczestniczenia we Mszy św. następuje przez Mszę św. sprawowaną w sobotę, najwcześniej o godzinie czwartej popołudniu.⁶⁷ Jak zauważa autor, normie tej, zgodnie z kan. 12§2-3 KPK z 1983 roku, podlegają tułacze oraz wszyscy mający w Polsce stałe lub tymczasowe zamieszkanie. Dekretem Konferencji Episkopatu Polski nie są związani podróżni aktualnie przebywający w naszym kraju.⁶⁸

⁶⁴ Por. KPK 1983, kan. 10; F. LEMPA, *dz. cyt.*, 201; J. M. HUELS, "Sacred places and times", w: *New Commentary on the Code of Canon Law*, ed. J. P. BEAL, J. A. CORIDEN, T. J. GREEN, Mahwah 2000, 1445.

⁶⁵ Por. SACRA CONGREGATIO SACRORUM RITUUM, *Instructio Eucharisticum mysterium*, n. 28..., s. 556-557.

⁶⁶ Z. LABUDA, *dz. cyt.*, 165-166.

⁶⁷ Por. H. SOBECZKO, "Instrukcja dla kapłanów, Msza św. w sobotni wieczór początkiem świętowania niedzielnego", *Wiadomości Diecezjalne Łódzkie* 59(1985) nr 7-8, 165; KEP, "Pouczenie dla kapłanów w sprawie Mszy Świętych odprawianych w wigilie niedzieli i świąt de praecepto", *Wiadomości Diecezjalne Łódzkie* 59(1985) nr 3-4, 62.

⁶⁸ Por. F. LEMPA, *dz. cyt.*, 197-198.

Warto w tym miejscu uczynić kolejną dygresję dla zastanowienia się nad tym, czy wspomniany dokument Konferencji Episkopatu Polski, o którym pisze F. Lempa, faktycznie posiadał moc ustawy. Uprawnienia ustawodawcze konferencji biskupów zostały uregulowane w Dekrecie o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus* Soboru Watykańskiego II, którego przepisy zostały powtórzone w kan. 455§1-2 KPK z 1983 roku.⁶⁹ Zgodnie z normami zawartymi w kodeksie Jana Pawła II, konferencje mogą podejmować uchwały posiadające moc prawną, gdy przewiduje to prawo powszechne albo specjalne zarządzenie Stolicy Apostolskiej oraz gdy decyzję, co do jego treści, podjęło dwie trzecie członków, którym przysługiwał głos decydujący.⁷⁰ Kodeks prawa kanonicznego w blisko czterdziestu kanonach przyznaje uprawnienia prawodawcze Konferencji Biskupów. W kilku przypadkach prawo podejmowania przez biskupa decyzji zależy od uprzedniej decyzji konferencji. Są też kanony przyznające uprawnienia ustawodawcze alternatywnie biskupowi lub konferencji episkopatu.⁷¹ Należy jednak zauważyć, że wśród uprawnień konferencji episkopatu, przyznanych jej przez Stolicę Apostolską, nie ma takiego, które zezwalałoby jej wydać dekret z mocą ustawy, określający precyzyjnie termin rozpoczęcia się wieczoru.⁷²

J. M. Huels stoi na stanowisku, że obowiązek uczestniczenia w Ofierze Eucharystycznej w święto nakazane może zostać wypełniony już wieczorem dnia poprzedniego. Przez „wieczór” autor, powołując się na konstytucję apostolską *Christus Dominus* papieża Piusa XII, rozumie „jakikolwiek czas po godzinie szesnastej”. Msze popołudniowe rozpoczynające się przed godziną czwartą popołudniu nie są Mszami wieczornymi. Uczestniczenie w nich nie może zadośćuczynić obowiązkowi, o którym jest mowa w kan. 1247 kodeksu Jana Pawła II.⁷³

Odmienny pogląd reprezentuje J. A. Abad. Jego zdaniem, Najwyższy Ustawodawca do normy zawartej w kan. 1248§1 KPK inkorporował używaną od Soboru Watykańskiego II praktykę naliczania czasu stosowaną w prawie liturgicznym, opierającym się na żydowskim kalendarzu. Wyrażenie „wieczorem dnia poprzedniego” jest formułą celowo ogólną dla uniknięcia kazuistycznych rozwiązań oraz niepokojów.⁷⁴ Pogląd ten zdaje się potwierdzać Jan Paweł II w liście apostolskim *Dies Domini*, kiedy pisze o możliwo-

⁶⁹ Por. SACROSANCTUM CONCILIIUM OECUMENICUM VATICANUM II, *Decretum de pastoralis episcoporum munere in Ecclesia Christus Dominus*, n. 38,4..., s. 693.

⁷⁰ Por. Z. JANCZEWSKI, "Uprawnienia Konferencji Biskupów dotyczące sprawowania Mszy św. w świetle nowego Wprowadzenia do Mszału Rzymskiego", *Roczniki Nauk Prawnych* 16(2006) nr 2, 104.

⁷¹ Por. R. SOBAŃSKI, "Kościół partykularny jako podmiot prawa", w: *Kościół i Prawo*, red. J. KRUKOWSKI, t. 6, Lublin 1989, 15; W. GÓRALSKI, "Władza ustawodawcza Konferencji Episkopatu według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r.", PK 32(1989) nr 1-2, 45-57.

⁷² Por. J. KRUKOWSKI, "Recepcja Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 r. w aktach normatywnych Konferencji Episkopatu Polski", w: *Semel Deo dedicatum non est ad usum humanos ulterius transferendum*, red. J. WROCEŃSKI, B. SZEWCZUL, A. ORCZYKOWSKI, Warszawa 2004, 60-63; SECRETAIRERIE D'ETAT, Ai presidenti delee Conferenze Episcopali, N. 120.568/236, 08.11.1983, *Communicationes* 15(1983) nr 2, 137-139.

⁷³ Por. J. M. HUELS, "Sacred places and times...", s. 1445; PIUS XII, *Constitutio apostolica Christus Dominus*, VI, ..., s. 22-23.

⁷⁴ Por. J. A. ABAD, *Sacred Times*, w: *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, ed. Á. MARZO, J. MIRAS, R. RODRÍGUEZ-OCAÑA, English language ed. E. CAPARROS, P. LAGGES., vol. III/2, Montreal – Chicago 2004, s. 1901.(1882-1912); *Communicationes* 15(1983), 251-253.

ściach, jakie dają kapłanom przepisy prawa kanonicznego, aby ci mogli zapewnić wiernym rzeczywistość możliwości wypełnienia pierwszego przykazania kościelnego. Jak stwierdza papież, „czas na wypełnienie obowiązku niedzielnego rozpoczyna się już w sobotę wieczorem, kiedy odprawia się pierwsze nieszpory z niedzieli. Z liturgicznego punktu widzenia bowiem te właśnie nieszpory rozpoczynają dzień świąteczny.”⁷⁵ W tym samym duchu wypowiada się papież Benedykt XVI w posynodalnej adhortacji apostołskiej *Sacramentum Caritatis*. W punkcie 73 niniejszego dokumentu czytamy: „Ze względu na tak ważne wartości – sobotni wieczór słusznie już od pierwszych nieszporów przynależy do niedzielnego uczestniczenia.”⁷⁶ W Ogólnym wprowadzeniu do liturgii godzin zatwierdzonym przez Kongregację Kultu Bożego dnia 11 kwietnia 1971 roku,⁷⁷ czas właściwy dla odmówienia nieszporów został określony następująco: „Nieszpory odprawia się w porze wieczornej, gdy dzień się już kończy”.⁷⁸ Niniejsza norma pokrywa się z punktem 89a Konstytucji o liturgii świętej, w której ojcowie Soboru Watykańskiego II stwierdzili: „Zgodnie z czcigodną tradycją całego Kościoła za główne części całego oficjum należy uważać laudes, jako modlitwę poranną i nieszpory, jako modlitwę wieczorną, i tak też je odprawiać.”⁷⁹ W przywołanych dokumentach Stolicy Apostolskiej brak jest kazuistycznego określenia czasu, w którym rozpoczyna się wieczór.

Przyjmując za najbardziej uzasadnione stanowisko J. A. Abada oraz Z. Labudy, biorąc pod uwagę zasady, o których mowa w kan. 6, 14, 18 KPK z 1983 roku, należy uznać, że godzina szesnasta, umiejscowiona w projekcie statutu 76 z dnia 28 marca 2001 roku, jest tylko i wyłącznie wskazówką dla duszpasterzy mającą pomóc im w wyrobieniu sobie opinii o tym, w których Mszach uczestnictwo czyni zadość obowiązkowi świętowania dnia Pańskiego oraz innych świąt nakazanych, jeśli Msze sprawowane są w porze wieczornej. Zatem uczestniczenie w Ofierze Eucharystycznej, która rozpoczęła się jeszcze przed czwartą popołudniu, ale w porze powszechnie uznawanej za wieczór, czyni zadość pierwszemu przykazaniu kościelnemu.

Wracając do przerwanej wątku, trzeba odnotować fakt, że w nawiązaniu do statutów poprzedniego synodu, z 1973 roku,⁸⁰ do schematu statutów IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej zostały dodane przepisy nakładające na proboszczów obowiązek odprawiania w sposób uroczysty w niedziele i święta Mszy o stałych godzinach z uwzględnieniem potrzeb wiernych.⁸¹ Celebrans wraz z wszystkimi posługującymi, to

⁷⁵ Por. IOANNIS PAULI II, Epistula Apostolica *Dies Domini*, n. 49..., s. 744-745.

⁷⁶ BENEDICTUS XVI, Adhortatio apostolica postsynodalis de Eucharistia vitae missinisque fonte et culmine *Sacramentum Caritatis*, n. 73, 22.02.2007, AAS 99(2007), 160-161.

⁷⁷ Por. SACRA CONGREGATIO PRO CULTU DIVINO, Decretum. Latina editio Liberi Liturgiae Horarum iuxta ritum Romanum evulgatur et typica declaratum, Prot. 1000/71, 11.04.1971, ASS 63(1971), 712.

⁷⁸ SACRA CONGREGATIO PRO SACRAMENTIS ET CULTU DIVINO, Poloniae, Prot. CD 1696/77, 15.12.1977, w: *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego*, t. 1, Coimbra 1982, 7; "Ogólne wprowadzenie do Liturgii Godzin", n. 39, w: *Liturgia Godzin. Codzienna modlitwa ludu Bożego*, t.1, Coimbra 1982, 43.

⁷⁹ SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio de Sacra Liturgia *Sacrosanctum Concilium*, n. 89a, 04.12.1963, AAS 56(1964), 122.

⁸⁰ Por. III SAW, Niedziela – Dzień Pański, p. 47, r. V, cz. II, s. 51; III SAW, Sprawowanie Mszy św. w różnych okolicznościach, p. 29, r. II, cz. IV, s. 114; III SAW, Niedziela głównym dniem świątecznym Kościoła, p. 56, r. V, cz. IV, s. 132-133.

⁸¹ Obowiązek odprawiania Mszy uroczystej odnosił się zwłaszcza do tzw. Mszy głównej.

jest ministrantami, lektorami, śpiewakami, organistą, powinien się zwłaszcza w te dni szczególnie przygotować do sprawowania Eucharystii.⁸² Normy te miały uwrażliwić duszpasterzy na potrzebę zatroszczenia się o możliwość realizacji przez wiernych pierwszego przykazania kościelnego oraz ukazania wagi świątecznej liturgii eucharystycznej dla życia parafii. Po raz ostatni problem ten został podjęty przez abp. Kazimierza Nycza w czasie Kongregacji Księży Dziekanów, która odbyła się 22 października 2009 roku w Domu Arcybiskupa Metropolity Warszawskiego. Wtedy to, dla umożliwienia uczestniczenia w niedzielnej Eucharystii studentom powracającym z domów rodzinnych do Warszawy, arcybiskup zaapelował o odprawianie Mszy św. o godzinie dwudziestej lub nawet dwudziestej pierwszej.⁸³

Na uwagę zasługuje fakt, że oprócz norm regulujących obowiązki świętowania dnia Pańskiego i świąt nakazanych zamieszczonych w projektach statutów o Eucharystii, w projektach statutów znajdujących się w rozdziale „Rok liturgiczny” również zostały zamieszczone przepisy regulujące materię zawartą w kan. 1245-1248 kodeksu Jana Pawła II. Tak więc w statucie 445 schematu primum z 22 grudnia 2001 roku został powtórzony bez żadnych zmian kan. 1247 KPK z 1983 roku, między innymi o obowiązku świętowania świąt nakazanych przez uczestnictwo w Eucharystii. Wśród proponowanych norm umieszczony został również postulat skierowany do duszpasterzy, by przypominali wiernym, korzystającym z weekendowego odpoczynku poza domem, o obowiązku uczestniczenia w niedzielnej Mszy.⁸⁴ Wiele uwagi członków komisji synodalnych zostało poświęcone także przygotowaniu liturgii niedzielnej w świątyni w taki sposób, aby świąteczna i skupiona atmosfera przyciągała wiernych do udziału w uroczystym zgromadzeniu wspólnoty parafialnej.⁸⁵

W schemacie novum IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej zamieszczona została norma wyjaśniająca możliwość korzystania wiernych z udzielonej w dniu 8 marca 1965 roku przez Prymasa Polski dyspensy od obowiązku uczestniczenia we Mszy w święta kościelne nieuznane przez państwo. Należało jednak wiernych zachęcać do udziału we Mszy św. w te dni, zaś godziny odprawiania dostosować do potrzeb wiernych.⁸⁶ Przepis ten został wykreślony z projektu statutów 25 marca 2002 roku.⁸⁷

Ponieważ udział w świątecznej Mszy jest ważnym obowiązkiem każdego katolika, ale jednak nie najważniejszym, w schemacie statutów IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej, z dnia 22 grudnia 2001 roku, ze zdania: „udział we Mszy świętej w niedziele i święta nakazane jest podstawowym obowiązkiem katolika”, zostało wykreślone słowo

⁸² Por. KOMISJA KULTU BOŻEGO IV SYNODU ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ, *dz. cyt.*, stat. 68;73;75.

⁸³ Por. T. JAKUBIAK, "Protokół z Kongregacji Księży Dziekanów z dn. 22.10.2009 r.", w: AK, Kongregacja Księży Dziekanów, 2; K. NYCZ, "List arcybiskupa warszawskiego do kapłanów. Boże Narodzenie 2009", p. 5, 15.12.2009, w: AK, Arcybiskup Metropolita Warszawski.

⁸⁴ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Schemat primum dokumentu końcowego statutów, stat. 445, 22.12.2001, w: AK, IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, t. 2.

⁸⁵ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Schemat primum..., stat. 446-447.

⁸⁶ Por. S. WYSZYŃSKI, "Dyspensa. Udzielenie aż do odwołania dyspensy od obowiązku uczestnictwa we Mszy św. i powstrzymywania się od prac służebnych w święta cywilnie zniesione", nr 982/65/P, ad. 1312/64/P, 08.03.1965, WAW 7(1965), 145-146; KOMISJA KULTU BOŻEGO IV SYNODU ARCHIDIECEZJI WARSZAWSKIEJ, *dz. cyt.* stat. 77.

⁸⁷ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Schemat novissimum statutów. Wersja I, 25.03.2002, w: AK, IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, t. 2.

„podstawowym”.⁸⁸ W schemacie z dnia 25 marca 2002 roku zabrakło też przywołanego wcześniej statutu poświęconego szczególnie przygotowaniu celebransa i posługujących do sprawowania Eucharystii w święta nakazane. Statut ten wydawał się zbyteczny, gdyż innymi słowy wyrażał normę zawartą w statucie 384.⁸⁹

Dalsze poprawki do statutów naniósł Arcybiskup Metropolita Warszawski. Do statutu 321, w którym była mowa o możliwości wypełnienia obowiązku uczestniczenia we Mszy św. w niedzielę lub święto nakazane, przez uczestnictwo dnia poprzedniego we Mszy wieczornej sprawowanej po godzinie szesnastej,⁹⁰ została dodana wzmianka o konieczności uzyskania na sprawowanie takiej Mszy zgody arcybiskupa.⁹¹ Kardynał Józef Glemp do statutu 320, zawierającego zachętę duszpasterzy do odprawiania w sposób uroczysty niedzielnej i świątecznej Mszy – zwłaszcza głównej – dodał, że chodzi o tzw. „sumę”.⁹² Podczas gdy druga zmiana dokonana w projekcie statutów przez prymasa była czysto korekcyjna, pierwsza zdawała się mieć istotny wpływ na możliwość wypełnienia przez wiernych pierwszego przykazania kościelnego.

Zgodnie z normą zawartą w kan. 127§1 kodeksu Jana Pawła II, gdy ustawa postanawia, że przełożony do podjęcia pewnych aktów potrzebuje zgody pojedynczych osób, akt przełożonego jest nieważny bez zwrócenia się o wyrażenie zgody albo podjęty wbrew ich zdaniu. W projekcie statutu 276 z dnia 24 lutego 2003 roku spotykamy się właśnie z ustawą nakładającą na kapłanów, odpowiedzialnych za duszpasterstwo, obowiązek zwracania się do arcybiskupa warszawskiego z prośbą o wyrażenie zgody na wprowadzenie w parafii Mszy wieczornych, odprawianych w przeddzień święta nakazanego lub niedzieli, według formularza świątecznego. W przypadku braku zgody arcybiskupa, lub nie zwrócenia się duszpasterza o nią, wyglądałoby na to, że decyzja tego ostatniego o wprowadzeniu Mszy „wieczornej” była by bezprawna. Przyglądając się kan. 1248 KPK z 1983 roku, nie dostrzegamy w nim jednak, poza stwierdzeniem, że Msza „wieczorna” powinna być odprawiana w obrządku katolickim, żadnych innych ograniczeń, jak chociażby zobowiązania kapłanów do uzyskania od swojego ordynariusza zgody na celebrowanie Mszy wieczornej według formularza świątecznego w przeddzień święta nakazanego. Zatem, brak wspomnianej zgody arcybiskupa również w niczym nie umniejsza prawa wiernego do antycypacji święta nakazanego.

Poprawki statutów regulujących obowiązek uczestniczenia we Mszy św. w niedziele i święta nakazane naniesione przez Arcybiskupa Metropolite Warszawskiego były ostatnie. W takiej też wersji przepisy zaczęły obowiązywać od 24 czerwca 2003 roku.⁹³

Choć Najwyższy Ustawodawca w kan. 1245 KPK z 1983 roku stwierdził, że przy zachowaniu prawa biskupów diecezjalnych do dyspensowania wiernych od ustaw dyscyplinarnych⁹⁴ proboszczowie mogą, dla słusznej przyczyny i według przepisów bisku-

⁸⁸ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Schemat primum..., stat. 371.

⁸⁹ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Schemat novissimum statutów..., stat. 384.

⁹⁰ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Statuty. Wersja dla ks. Prymasa..., stat. 321.

⁹¹ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Statuty. Wersja z pierwszymi poprawkami Ks. Prymasa, stat. 276, 24.02.2002, w: AK, IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, t. 2, stat. 276.

⁹² Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Statuty. Wersja dla ks. Prymasa..., stat. 320; IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, Statuty. Wersja z pierwszymi poprawkami..., stat. 275.

⁹³ Por. J. GLEMP, Dekret, nr 841/A/2003, 19.03.2003, WAW 5(2003), 591-592.

⁹⁴ Por. KPK 1983, kan. 87.

pa diecezjalnego, udzielać w poszczególnych wypadkach dyspensy od obowiązku zachowania dnia świątecznego albo dokonać zmiany tego obowiązku na inne uczynki pobożne, Arcybiskup Metropolita Warszawski nie skorzystał z przyznanego mu prawa. Nie ogłosił ani na synodzie, ani poza nim żadnych: norm, instrukcji, poradników, wytycznych zarządzających dyspensowaniem oraz zamienianiem obowiązku świętowania dnia nakazanego, przez ustalenie ogólnych zasad, mogących pomóc proboszczowi w wyrobieniu sobie opinii na temat wystarczalności przyczyny do udzielenia dyspensy.⁹⁵

2. Troska o częste uczestnictwo w Najświętszej Ofierze

Kodeks Pio-Benedyktyński zawierał normę, zgodnie z którą wiernych należało zachęcać, żeby często, nawet codziennie, przyjmowali Chleb Eucharystyczny, stosownie do zasad przedstawionych w dekretach Stolicy Apostolskiej,⁹⁶ oraz aby obecni na Mszy św. nie tylko duchem, ale także należycie przygotowani, uczestniczyli w niej przez przyjmowanie Najświętszego Sakramentu.⁹⁷

Pierwszy Synod Archidiecezji Warszawskiej w ogólnych słowach nawiązywał pośrednio do wspomnianego kan. 863 Kodeksu prawa kanonicznego. W czasie wizyty kolędowej proboszczowie mieli zachęcać do wytrwania w czynieniu dobra i unikania dawnych wad i grzechów. Pokrótkie mieli przypomnieć o obowiązkach dzieci i rodziców oraz upewnić się, czy domownicy uczęszczają do kościoła i przystępują do sakramentów.⁹⁸

Dnia 12 kwietnia 1930 roku, kard. Aleksander Kakowski w liście pasterskim do kapłanów Archidiecezji Warszawskiej zaznaczył, że to właśnie do nich należy uświadamianie wiernym w kazaniach i naukach, że najważniejszą rzeczą jest, aby lud Boży w duchu liturgii Kościoła przyjmował podczas Mszy Ciało Pańskie.⁹⁹

Bezpośrednie odniesienie do omawianej w niniejszym podrozdziale normy kodeksowej odnaleźć można w dokumentach II Synodu Archidiecezji Warszawskiej. W statucie 165 wspomnianego synodu zamieszczona została norma, według której należało zachęcać wiernych, by kierowani zdrową pobożnością, często przyjmowali Komunię, zwłaszcza w niedzielę i święta, odpusty parafialne, pierwsze piątki i soboty miesiąca, a nawet codziennie, jeśli pozwalają im na to obowiązki rodzinne i zawodowe. Kapłani powinni pouczać, by do Komunii św. przystępowano w nastroju modlitewnym, w nale-

⁹⁵ Por. J. M. HUELS, "Sacred places and times...", 1445; KPK 1983, kan. 90.

⁹⁶ Por. SACRA CONGREGATIO CONCILII, Decretum. De dispositionibus requisitis ad frequentem et quotidianam Communionem eucharisticam sumendam *Sacra Tridentina Synodus*, 20.12.1905, AAS 38(1905), 400-406; PIUS X, Litterae encyclicae *Editae saepe*, 26.05.1910, AAS 2(1910), 357-380; SACRA CONGREGATIO DE SACRAMENTIS, Decretum de aetate admittendorum ad primam communionem Eucharisticam *Quam singulari*, n. II, 08.08.1910, AAS 2(1910), 577-583; K. MIKOŁAJCZUK, "Sakramenty inicjacji chrześcijańskiej w świetle magisterium Kościoła katolickiego do Vaticanum II", *Roczniki Nauk Prawnych* 13(2003) z. 2, s. 199-202.

⁹⁷ Por. KPK 1917, kan. 863.

⁹⁸ Por. Synodus Archidioeciesana Varsaviensis, Appendix IV (ad statutum 44). Sposób odbywania przez Proboszczów wizytacji pasterskiej, zwanej „Kolendą”, n. 5, w: I SAV, 124.

⁹⁹ Por. A. KAKOWSKI, "List pasterski J. Em. Kard. Kakowskiego do kapłanów Archidiecezji Warszawskiej", WAW 4(1936), 189.

żywym skupieniu i porządku. Zgodnie ze statutem 166, na duchownych spoczywał obowiązek stworzenia możliwości osobom chorym przyjmowania Ciała Pańskiego, nie tylko jako Wiatyku.

Synod z 1962 roku zawierał wiele przepisów stanowiących cenny wkład w ożywienie uczestnictwa wiernych we Mszy św. Temu zagadnieniu została poświęcona nawet osobna instrukcja będąca załącznikiem statutów.¹⁰⁰ Ojcowie synodu zalecali w niej ożywianie świadomości wiernych na temat poszczególnych części Mszy oraz powolne i roztropne wprowadzanie ludu Bożego w poprawne formy w niej uczestnictwa, bez niszczenia żarliwej, choć nieuporządkowanej pobożności (p. 1). Kapłani mieli pouczać o znaczeniu ciszy liturgicznej oraz dialogów w czasie Mszy. Należało tłumaczyć, że uczestnictwo w Ofierze Chrystusa przejawia się najpełniej w przyjęciu Komunii (p. 2). Gdzie było to możliwe, powinno się wprowadzać funkcję komentatora (p. 4) oraz podawać do wiadomości tłumaczenia modlitw wypowiedzianych przez prezbitera w języku łacińskim (p. 3). Wierni winni brać czynny udział w Mszach śpiewanych przez śpiew części stałych i odpowiedzi na wezwania kapłana (p. 5).

W projekcie statutów Synodalnej Komisji Statutów o Sakramentach, Sakramentaliach, Miejscach i Czasach Świętych oraz o Kulcie Religijnym przewidziany był przepis stanowiący wprowadzenie do promulgowanego statutu 185 II Synodu Archidiecezji Warszawskiej, w myśl którego kapłani powinni pouczać lud Boży, że Komunia św. jest nie tylko sprawą ich prywatnej pobożności, ale również aktem społecznej jedności w Kościele.¹⁰¹ Dla lepszej orientacji na temat przystępowania wiernych do Komunii św., proboszczowie zgodnie z nie ogłoszonym projektem statutu, mieli przeprowadzać na Mszach św. raz w roku w niedzielę w miesiącach październik – listopad, albo kwiecień – maj, liczenie wiernych.¹⁰² Przepis ten został w ostateczności zastąpiony przez inny, nakazujący we wszystkich kościołach i kaplicach prowadzić wykaz liczby konsekrowanych komunikantów.¹⁰³

Dla wdrożenia dzieci w życie eucharystyczne wiele uwagi w dokumentach II Synodu Archidiecezji Warszawskiej zostało poświęcone rocznicy pierwszej Komunii Świętej. Przygotowanie do rocznicy powinno trwać cały rok. Należało je otoczyć taką samą troską, jak przygotowanie do przyjęcia pierwszej Komunii. W tym czasie dzieci były wprowadzane w praktykę dziewięciu pierwszych piątków miesiąca. Wiązano je systematycznie i metodycznie z parafią. Sama uroczystość rocznicy winna być urządzona jak najbardziej starannie z udziałem rodziców. Duszpasterze powinni przewidzieć z tej okazji drobne pamiątki dla dzieci.¹⁰⁴ Wprowadzeniu najmłodszych w praktykę częstego komunikowania służyć miała również organizacja w parafii uroczystości pierwszej Komunii na początku maja tak, aby dzieci mogły jeszcze przed wakacjami pod opieką

¹⁰⁰ Por. Por. II Synod Archidiecezji Warszawskiej, Załącznik 14. Instrukcja w sprawie ożywienia uczestnictwa wiernych we Mszy św., w: II SAW, 160-162.

¹⁰¹ Por. KOMISJA IV, Projekt statutów Synodalnej Komisji Statutów o Sakramentach, Sakramentaliach, Miejscach i Czasach Świętych oraz o Kulcie Religijnym. II Synod Warszawski. Projekt I-szy, stat. 1§1, w: AK, A.VI.1A, t. 3.

¹⁰² Por. IV KOMISJA SYNODALNA, Duszpasterstwo Sakramentalne. Rozdział IV. Sakrament Eucharystii, stat. 25, w: AK, A.VI.1A, t. 6.

¹⁰³ Por. II SAW, stat. 162§3.

¹⁰⁴ Por. II Synod Archidiecezji Warszawskiej, "Załącznik 22. Instrukcja o katechizacji parafialnej", n. VIII, w: II SAW, 186.

duszpasterza przyjąć kilka razy Pana Jezusa do swojego serca. Zalecane było w tym okresie uczenie dzieci przygotowania i dziękczynienia po Mszy.¹⁰⁵

Powyżej przytoczone normy prawa partykularnego o organizacji I Komunii św. i jej rocznicy aplikowały w życie dyspozycje dekretu *Quam singulari* n. 6, zgodnie z którą osoby mające pieczę nad dziećmi, powinni dołożyć wszelkich starań, aby po pierwszej Komunii św. często przystępowały one do Stołu Pańskiego, a jeśli to możliwe, codziennie z pobożnością odpowiednią dla swojego wieku.

Częstemu przyjmowaniu Ciała Pańskiego przez wiernych wiele uwagi zostało poświęcone w czasie prac III Synodu Archidiecezji Warszawskiej. Dla zapoznania się z przyczynami osłabionego uczestnictwa ludu Bożego we Mszy św., ojcowie synodalni dokonali głębokiej refleksji nad stanem duchowym mieszkańców diecezji,¹⁰⁶ by następnie zamieścić w dokumencie końcowym wskazówki, które miały pomóc i ukierunkować kapłanów w pracy zmierzającej do zwiększenia świadomego i owocnego udziału ludu Bożego we Mszy Świętej.¹⁰⁷ Brak ugruntowanych tradycji środowiska wielkomiejskiego stawiał liczną rzeszę warszawiaków wobec konieczności wyboru własnej postawy religijnej i moralnej, a jednocześnie powodował: niejednokrotnie zagubienie się w nowych warunkach, łatwe uleganie praktycznemu materializmowi i bierny odbiór cywilizacji masowej. Ważnym więc stało się przygotowanie ludu Bożego do samodzielnego wyboru prawdy Bożej i zdrowych wzorców moralnych.¹⁰⁸ Do zasadniczych zadań należało zaliczyć również: budzenie i pogłębianie wiary, rozwój życia liturgicznego, podnoszenie poziomu obyczajów.¹⁰⁹ Przedmiotem stałej troski duszpasterskiej miał być także rozwój życia liturgicznego. Uczestnictwo wiernych winno być: świadome, pobożne, wewnętrzne, owocne.¹¹⁰

Jak czytamy w dokumentach III Synodu Archidiecezji Warszawskiej, konieczne okazało się gruntowne oraz systematyczne pouczanie członków wspólnoty parafialnej o: istocie Ofiary Eucharystycznej, sposobach właściwego w niej uczestnictwa i o jej ścisłym związku z życiem chrześcijańskim. Niezbędne było staranie się duszpasterzy o to, by zwiększyła się liczba wiernych uczestniczących w sposób pełny, to znaczy przez Komunię sakramentalną. Należało przy tym dążyć nie tylko do zwiększenia samej liczby przystępujących do Stołu Pańskiego, lecz pracować nad tym by Święty Sakrament rodził w życiu wiernych coraz głębszą miłość, wzrost pobożności i rzeczywiste owoce w całym ich działaniu.¹¹¹

W pełnym poczuciu powagi sytuacji kapłani powinni prowadzić wytrwałą akcję przeciwdziałania dalszemu wzrostowi liczby rodzin rozbitych i małżeństw, które żyją w

¹⁰⁵ Por. Tamże, n. VII, s. 185.

¹⁰⁶ Por. III SAW, Wierni i inni mieszkańcy Archidiecezji, p. 6, r. I, cz. I, s. 13 ; III SAW, Odnowa życia liturgicznego w Archidiecezji Warszawskiej, Wprowadzenie, cz. IV, s. 94-96.

¹⁰⁷ Por. III SAW, Warunki owocnego udziału w sakramentach świętych, p. 35, r. V, cz. IV, s. 117-118.

¹⁰⁸ Por. III SAW, Uspołecznienie życia i jego następstwa duszpasterskie w mieście i na wsi, p. 5, r. I, cz. I, s. 12.

¹⁰⁹ Por. III SAW, Wykonywanie zbawczego zadania Archidiecezji, p. 10, r. II, cz. II, s. 26.

¹¹⁰ Por. SACROSANCTUM CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Constitutio dogmatica de Ecclesia *Lumen Gentium*, n. 48;50, 21.11.1964, AAS 57(1965), 53-56.

¹¹¹ Por. Tamże, n. 11, s. 15-16; III SAW, Życie sakramentalne we wspólnocie religijnej, p. 25, r. III, cz. II, s. 35.

związkach niesakramentalnych.¹¹² Oprócz homilii należało wykorzystać inne sposobności wyjaśniania sprawowanych tajemnic zbawienia, jak np. krótki, wstępny komentarz liturgiczny.¹¹³ Przy różnego rodzaju kontaktach z rodzicami, podczas pracy nad pogłębieniem życia eucharystycznego po pierwszej Komunii Świętej ich dzieci, duszpasterze szczególną uwagę winni byli zwrócić na konferencje.¹¹⁴ Należało tak formować duchowość uczestników ofiary Eucharystycznej, by wszyscy, o ile to możliwe, przyjmowali podczas Mszy Komunię, przez którą łączą się z Chrystusem i z braćmi.¹¹⁵

Wiernych Archidiecezji Warszawskiej miała prowadzić do życia sakramentalnego także katecheza. Szczególnym jej zadaniem było ukazanie Eucharystii, jako centrum życia chrześcijańskiego oraz uzdolnienie ludu Bożego do pełnego uczestniczenia we Mszy św.¹¹⁶ Istotnym zadaniem w dziele wychowania liturgicznego było pogłębianie świadomości, że Chrystus jest obecny w każdej wspólnocie zebranej dla sprawowania liturgii. Spotkanie z Chrystusem dokonuje się bowiem najdoskonalej przez pełny udział w Eucharystii, to jest w składaniu Sakramentalnej Ofiary, i zjednoczeniu z Nim w Komunii Świętej.¹¹⁷

Mimo że w kodeksie z 1983 roku nie została zamieszczona norma stanowiąca w swej treści nawiązanie do kan. 863 kodeksu Pio-Benedyktyńskiego, wśród statutów IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej zostały promulgowane przepisy bezpośrednio lub pośrednio poświęcone ożywieniu uczestnictwa wiernych we Mszy Świętej. W statucie 286 IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej zamieszczony został przepis, zgodnie z którym duszpasterze powinni zachęcać wiernych do częstego, a nawet codziennego przystępowania do Stołu Pańskiego. Ratio legis niniejszego przepisu było nauczanie Kościoła, według którego do pełnego uczestnictwa w Najświętszej Ofierze należy godne przyjęcie Komunii Świętej. Zgodnie ze statutem 268 wspomnianego synodu, duszpasterze powinni ukazywać wiernym znaczenie Eucharystii w życiu Kościoła, zachęcać ich do regularnego i czynnego w niej udziału poprzez składanie swojego życia w ofierze w jedność z ofiarą Zbawiciela. Aby kształtować lud Boży do czynnego i pełnego uczestnictwa w Eucharystii, jak zauważyli ojcowie IV synodu, duszpasterze winni być wpiern sami przeniknięci duchem liturgii przez między innymi pogłębioną osobistą formację. O tej pogłębionej formacji liturgicznej nie mogą zapomnieć najbliżsi współpracownicy kapłanów: katecheti, organiści, zakrystianie, lektorzy, ministranci i zespoły śpiewacze.¹¹⁸

3. Osoby żyjące w związkach niesakramentalnych

W przepisach synodu z lat 1998-2003 wiele miejsca zostało poświęcone udziałowi we Mszy św. osób żyjących w związkach niesakramentalnych. Ojcowie synodalni zali-

¹¹² Por. III SAW, Duszpasterstwo rodzin, p. 30, r. IV, cz. II, s. 39.

¹¹³ Por. III SAW, Wyjaśnienia liturgiczne i ogłoszenia, p. 8, r. II, cz. III, s. 73.

¹¹⁴ Por. III SAW, Współpraca z rodzicami, p. 30, r. VI, cz. III, s. 86

¹¹⁵ Por. III SAW, Czynne uczestnictwo Ludu Bożego w odnowionej liturgii mszalnej, p. 28, r. IV, cz. IV, s. 113.

¹¹⁶ Por. III SAW, Czynne uczestnictwo w Liturgii, p. 19, r. IV, cz. III, s. 79.

¹¹⁷ Por. III SAW, Przeżywanie zbawczej obecności Chrystusa w liturgii, p. 2, r. I, cz. IV, s. 97-98.

¹¹⁸ Por. IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, WAW 5(2003), stat. 213. (IV Synod Archidiecezji Warszawskiej, WAW 5(2003), s. 439-635 - dalej jako IV SAW)

czyli do nich przede wszystkim rozwiedzionych, którzy po sakramencie małżeństwa zawarli kontrakt cywilny.¹¹⁹

Idąc za rozważaniami niektórych kanonistów, pod terminem „związek niesakramentalny” będziemy rozumieć osoby, które po zawarciu małżeństwa sakramentalnego, zdecydowały się na rozwód cywilny, zawierając kolejne małżeństwo cywilne z inną osobą. Chociaż termin „małżeństwo sakramentalne” oznacza ważnie zawarty związek małżeński przez ochrzczonych, to jednak terminy „związek niesakramentalny”, „małżeństwo niesakramentalne”, „małżeństwo pozasakramentalne” powszechnie są stosowane do określenia związków, które nie mogą zostać uznane za ważne małżeństwo. Na uwagę zasługuje fakt, że wielu kanonistów mówiąc o osobach żyjących w związkach niesakramentalnych, często ogranicza się tylko do rozwodników związanych nowymi, niekanonicznymi związkami.¹²⁰

Zgodnie ze statutami 444, 447, 448 duszpasterze powinni często przypominać tym osobom, że wszyscy ochrzczeni, a więc i oni również, mają prawo i obowiązek udziału we Mszy Świętej, z tym jednak zastrzeżeniem, że nie mogą być dopuszczani do sakramentów świętych.¹²¹ W wyjątkowych wypadkach własny proboszcz, po konsultacji z ordynariuszem miejsca, może dopuścić do sakramentów świętych rozwiedzionych żyjących w nowych związkach, jeśli zaistnieją równocześnie następujące okoliczności: żałują, że naruszyli znak przymierza i wierności Chrystusowi, są szczerze gotowi na taką formę życia, która nie stoi w sprzeczności z nierozzerwalnością małżeństwa kościelnego; nie mogą odejść od siebie ze względu na konieczność opieki w starości lub chorobie albo ze względu na wychowanie dzieci; postanawiają żyć w pełnej wstrzeźliwości, czyli powstrzymać się od aktów, które przysługują jedynie małżonkom; nie zachodzi niebezpieczeństwo zgorzenia.¹²²

Należy w tym miejscu uczynić małą dygresję na temat norm wydawanych przez Stolicę Apostolską, regulujących możliwości przyjmowania Komunii św. przez osoby żyjące w związkach, które nie mogą zostać uznane w Kościele za ważne małżeństwo. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku zawierał niezmienioną normę, ogłoszoną przez papieża Benedykta XIV w encyklice *Ex omnibus*, stanowiącą, że: „nie wolno dopuszczać do Komunii św. publicznie niegodnych, jakimi są ekskomunikowani, będący pod interdyktem i jawnie pozbawieni czci, chyba że wiadomo o ich pokucie i poprawie oraz że uprzednio naprawili publiczne zgorzenie. Tajnych natomiast grzeszników,

¹¹⁹ Ponadto ojcowie synodalni, podążając za wskazaniem adhortacji *Familiaris consortio*, do sytuacji nieprawidłowych łączących się ze związkami niesakramentalnymi zaliczyli: katolików złożonych tylko kontraktem cywilnym nie posiadających żadnych przeszkód kanonicznych do zawarcia sakramentalnego małżeństwa; osoby żyjące w wolnych związkach, które uważając się za wierzących nie akceptują form życia uznanych w Kościele; ludzi zamieszkujących razem – „zawierający małżeństwo na próbę”. – por. IV SAW, stat. 442.

¹²⁰ Por. KPK 1983, kan. 1055§1; W. GÓRALSKI, *Kościelne prawo małżeńskie*, Warszawa 2006, 37-39; J. GRĘŻLIKOWSKI, "Wokół problemu związków niesakramentalnych", *Homo Dei* 1(2000), 38, 57; W. GÓRALSKI, "Problem dostępu do sakramentów świętych osób żyjących w małżeństwie pozasakramentalnym", w: *Małżeństwo i rodzina w świetle nauki Kościoła i współczesnej teologii*, red. A. L. SZAFRAŃSKI, Lublin 1985, 332, 340.

¹²¹ O opiece duszpasterskiej, którą proboszczowie powinni objąć rozwiedzionych w: J. GONZALEZ, "On the Admission to the Sacraments of Catholics who have Divorced and Remarried", w: *Boletín Eclesiástico de Filipinas* 844(2004), s. 769-776; W. GÓRALSKI, "Problem dostępu... ", 332-338.

¹²² Por. IV SAW, stat. 444; 447-448.

gdymby prosili tajnie, szafarz nie może dopuścić, jeżeli wie, że się nie poprawili; musi jednak dopuścić, gdy proszą publicznie i nie da się ich pominąć bez zgorszenia.”¹²³ Dnia 11 kwietnia 1973 roku Kongregacja Nauki Wiary w liście skierowanym do biskupów w sprawie nauczania o nierozzerwalności małżeństwa przestrzegala przed rozpowszechnianiem opinii i praktyk przeciwnych dyscyplinie Kościoła oraz nakazała trzymanie się prawowitej doktryny, o której wyżej, co do udzielania sakramentów osobom rozwiedzionym powtórnie zameżnym czy zonanym.¹²⁴

Norma aktualnie obowiązującego w Kościele łacińskim kodeksu stanowi: „Do Komunii św. nie należy dopuszczać ekskomunikowanych lub podlegających interdiktowi, po wymierzeniu lub deklaracji kary, jak również innych osób trwających z uporem w jawnym grzechu ciężkim.”¹²⁵ Zgodnie z opinią komisji kodyfikacyjnej kanon ten odnosi się również do osób rozwiedzionych żyjących w nowych związkach.¹²⁶

Jak zauważają P. Steczkowski oraz T. Rozkrut, dyscyplinę o nieudzielaniu Komunii św. osobom rozwiedzionym, żyjącym jawnie w nowym związku, potwierdzają wszystkie dokumenty magisterium Kościoła.¹²⁷ Papież Benedykt XVI w adhortacji apostołskiej *Sacramentum Caritatis* n. 29 z dnia 22 lutego 2007 roku wyraźnie wskazał, że norma zakazująca udzielanie Komunii św. osobom rozwiedzionym i żyjącym w nowych związkach, nie jest normą o charakterze czysto dyscyplinarnym, lecz posiada swoje źródło w prawie Bożym.¹²⁸ Nie można od niej dyspensować.¹²⁹ O potrzebie stosowania normy zawartej w kan. 915 KPK w sytuacji jawnego braku dyspozycji moralnej przypomniał Jan Paweł II w encyklice *Ecclesia de Eucharistia* n. 37.¹³⁰

Wobec powyżej przytoczonych norm i dokumentów rodzi się pytanie o podstawę prawną statutów 444, 447, 448 IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej.

¹²³ Por. BENEDICTUS XIV, *Litterae encyclicae Ex omnibus* §3, 16.10.1756, w: *CIC Fontes*, vol. II, n. 441, s. 535-536, KPK z 1917, kan. 855.

¹²⁴ Por. KONGREGACJA DOKTRYNY WIARY, Pismo w sprawie nauczania o nierozzerwalności małżeństwa, 11.04.1973, nr 1284/66-139/69, w: *Posoborowe prawodawstwo kościelne (dokumenty prawnoliturgiczne)*, zebrał i tł. E. SZTAFROWSKI, tom VII, zeszyt 2, Warszawa 1977, s. 197-199.

¹²⁵ KPK 1983, kan. 915.

¹²⁶ Por. PONTIFICIA COMMISSIO CODICI IURIS CANONICI RECOGNOSCENDO, *Relatio complectens synthesim animadversionum ab em.mis atque Exc.mis Patribus Commissinis ad novissimum schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a Secretaria et Consultoribus datis*, *Communications* 15(1983) nr 2, s. 194.

¹²⁷ Por. P. STECZKOWSKI, "Dopuszczenie rozwiedzionych i żyjących w nowych związkach do Komunii Świętej", *Annales Canonici* 4(2008), 93; T. ROZKRUT, "Ochrona Eucharystii a zakaz dopuszczania do Komunii Świętej osób trwających z uporem w jawnym grzechu ciężkim", *Annales Canonici* 1(2005), 31-44.

¹²⁸ Por. BENEDICTUS XVI, *Adhortatio apostolica postsynodalis Sacramentum Caritatis*, n. 29..., s. 129-130; J. GREŻLIKOWSKI, "Problem dostępu do sakramentów żyjących w małżeństwach niesakramentalnych", *Studia Włocławskie* 1999, t. 2, 101.

¹²⁹ Por. I. GRAMUNT, "Non-Admission to Holy Communion. The interpretation of Canon 915", *Studia Canonica* 35/1/2001, 175-190.

¹³⁰ IOANNIS PAULI II, *Litterae Encyclicae. Cunctis Catholicae Ecclesiae episcopis presbyteris et diaconis viris et mulieribus consecratis omnibusque christifidelibus laicis de Eucharistia eiusque necessitudine cum Ecclesia Ecclesia de Eucharistia*, n. 37, 17.04.2003, AAS 95(2003), 458.

Przyjęcie Komunii św. przez rozwodników, żyjących w nowych związkach, stało się możliwe pod pewnymi warunkami dzięki adhortacji Apostolskiej *Familiaris Consortio*, w której papież Jan Paweł II napisał: „Pojednanie w sakramencie pokuty – które otworzyłoby drogę do Komunii eucharystycznej – może być dostępne jedynie dla tych, którzy żałując, że naruszyli znak przymierza i wierności Chrystusowi, są szczerze gotowi na taką formę życia, która nie stoi w sprzeczności z nierozzerwalnością małżeństwa. Oznacza to konkretnie, że gdy mężczyzna i kobieta dla ważnych powodów – jak na przykład wychowanie dzieci – nie mogą uczynić zadość obowiązkowi rozstania się, postanawiają żyć w pełnej wstrzemięźliwości, czyli powstrzymać się od aktów, które przysługują jedynie małżonkom.”¹³¹ Chodzi przede wszystkim o żal za grzech niewierności i podjęcie życia w całkowitej wstrzemięźliwości, co odpowiada w dużej mierze warunkom, przepisany w kan. 987 KPK z 1983 roku, które muszą być spełnione przez wiernego, aby mógł otrzymać zbawczy środek sakramentu pokuty.¹³²

Mimo że dokumenty Stolicy Apostolskiej wydane po 22 listopada 1981 roku przypominały tylko ogólną zasadę, zgodnie z którą osoby rozwiedzione powtórnie zamężne czy żonate nie mogą korzystać ze spowiedzi i Komunii św., to jednak, jak zauważa W. Góralski, warunki opisane w adhortacji *Familiaris consortio* n. 84, po spełnieniu których wspomniane osoby mogą przyjąć Ciało Pańskie, nadal obowiązują.¹³³ Duszpasterz zanim podejmie decyzję o dopuszczeniu osoby żyjącej w związku niesakramentalnym musi być przekonany o naprawieniu krzywdy w stosunku do współmałżonka i małżeństwa sakramentalnego oraz dzieci zrodzonych w tym małżeństwie; istnieniu moralnej pewności, że powstrzymanie się obydwu stron od współżycia seksualnego zostanie zachowane; zostanie usunięte niebezpieczeństwo zgorzenia.¹³⁴

Wracając do postawionego wcześniej pytania, należy stwierdzić, że statuty IV synodu poświęcone warunkom, po spełnieniu których rozwodnicy żyjący w nowych związkach – niesakramentalnych mogą przystąpić do spowiedzi i Komunii, są zgodne z prawem powszechnym oraz prawie w całości pokrywają się z normą zawartą w encyklice *Familiaris consortio* n. 84.¹³⁵ Podczas gdy Jan Paweł II pozostawia otwarty katalog ważnych powodów, dla których mężczyzna i kobieta nie mogą uczynić zadość obowiązkowi rozstania się, ustawodawca partykularny w punkcie 3 statutu 448 zamieszcza zamknięty katalog ważnych powodów – są nimi: wychowanie dzieci,

¹³¹ IOANNIS PAULI II, *Adhortatio apostolica de Familia Christianae muneribus in mundo huius temporis Familiaris Consortio*, n. 29, 22.02.1981, AAS 74(1982), 184-186.

¹³² Por. KKK 1650; J. J. MYERS, "Divorce, remarriage and reception of the Holy Eucharist", *The Jurist* 57(1997), 488-490.

¹³³ Por. W. GÓRALSKI, "Zalecenia Papieskiej Rady ds. Rodziny w sprawie duszpasterstwa osób rozwiedzionych i związanych nowymi związkami z 15 I 1997 r.", *Jus Matrimoniale* 2/8/1997, 108-109; PONTIFICIO CONSIGLIO PER LA FAMIGLIA, "Pastorale per i divorziati risposati. Raccomandazioni", 25.01.1997, *Monitor Ecclesiasticus* 122(1997) nr 1, 20.

¹³⁴ Por. J. GRĘŻLIKOWSKI, "Wokół problemu ...", 53.

¹³⁵ Por. IOANNES PAULUS II, *Homiliae*. In Xystino sacello habita VI exeunte Synodo Episcoporum, n. 7, 25.10.1980, AAS 72(1980), 1082; SACRA CONGREGATIO PRO DOCTRINA FIDEI, *Epistula ad catholicam ecclesiam episcopos de receptione communionis eucharisticae a fidelibus qui post divortium novas inierunt nuptias*, 14.09.1994, AAS 86(1994), 974-979; PONTIFICIO CONSIGLIO PER L'INTERPRETAZIONE DEI TESTI LEGISLATIVI, *Dichiarazione The Cod*, 24.06.2000, EV, t. 19, s. 514-523.

opieka w starości lub chorobie. Jednak pierwszorzędna różnica, jaka zachodzi między statutem a wspomnianym dokumentem, dotyczy sposobu podejmowania decyzji o dopuszczeniu rozwodników powtórnie zamężnych czy żonatych do Komunii Świętej. W statucie 448 IV Synodu Archidiecezji Warszawskiej zaznaczone jest, że w wyjątkowych wypadkach, jeśli zaistnieją wcześniej już opisane okoliczności, własny proboszcz może – po konsultacji z ordynariuszem miejsca – dopuścić do sakramentów świętych rozwiedzionych, żyjących w nowych związkach. Mamy tutaj opisaną procedurę dopuszczenia do Komunii na forum zewnętrznym, podczas gdy dokumenty Stolicy Apostolskiej nie przepisują żadnej procedury w tej materii.

Jak zauważa P. Steczkowski, autorzy w wielu wypadkach unikają przedstawienia jednoznacznych rozstrzygnięć na temat formy złożenia zapewnienia o życiu w czystości, kryjąc się za ogólną formułą, według której zobowiązanie winno zostać złożone wobec duszpasterza. W związku z powyższym, oraz w zgodzie z klasyczną paremią *ubi lex non distinguit, nec nostrum distinguere est*, można powiedzieć, że dopuszczalna jest jedna i druga forma podejmowania zobowiązania – złożonego duszpasterzowi w formie dokumentu na forum zewnętrznym czy też akcie sakramentalnej spowiedzi na forum wewnętrznym. Zdaniem cytowanego P. Steczkowskiego, za rozwiązaniem w zakresie zewnętrznym przemawiają: racje psychologiczne; praktyczno-duszpasterskie; tradycyjne, czyli większe poczucie obowiązku u wiernego; pewność duszpasterza, że zobowiązanie nie jest tylko decyzją jednego małżonka; praktyka panująca w Kościele składania ślubów czystości przez prawowitych małżonków.

Przeciw zobowiązaniu składanemu na forum zewnętrznym przemawia: sam akt dopuszczenia do Komunii rozwodników żyjących w nowych związkach – niesakramentalnych, jest aktem zakresu wewnętrznego sakramentalnego; dokumenty magisterium mówią o zobowiązaniu w kontekście sakramentu pokuty; nie istnieje niebezpieczeństwo konfliktu forum internum i externum, gdyż warunkiem udzielenia Komunii takim osobom jest odsunięcie niebezpieczeństwa zgorszenia, które mogłoby powstać wówczas, gdyby wspólnota wiernych wiedziała że do Komunii przystępują osoby nieuprawnione; zobowiązanie do życia w czystości nie odbiega charakterem i naturą od zobowiązania do zerwania z grzechem składanym w sakramencie pokuty; wypełnienie zobowiązania może być kontrolowane w spowiedzi przez spowiednika; ostatecznie to spowiednik decyduje, czy osoba posiada odpowiednią dyspozycję do otrzymania rozgrzeszenia, a co za tym idzie, czy może przystępować do Komunii świętej.¹³⁶

Na uwagę zasługuje fakt, że mimo istnienia w prawie partykularnym normy zalecającej podjęcie decyzji o dopuszczeniu do Komunii osób rozwiedzionych żyjących w nowych związkach na forum zewnętrznym, to jednak od 2003 roku nie zdarzyły się w Archidiecezji Warszawskiej przypadki, w których proboszczowie występowałiby do ordynariusza miejsca w imieniu rozwodników o dopuszczenie ich do Ołtarza Pańskiego. Znaczy to, że proboszczowie wybierają rozwiązanie drugie, czyli sami na forum wewnętrznym rozstrzygają, czy istnieje możliwość dopuszczenia osób powtórnie zamężnych do Komunii Świętej.

¹³⁶ Por. P. STECZKOWSKI, "Dopuszczenie rozwiedzionych i żyjących w nowych związkach do Komunii Świętej", *Annales Canonici* 4(2008), 95-96.

Podsumowując, należy zaznaczyć, że częste przystępowanie do Komunii, zalecane przez prawodawców Kościoła powszechnego i partykularnego, zobowiązuje chrześcijanina do uczciwej pracy nad sobą, by rzeczywiście wzrastać w życiu Bożym, zwalczać swoje wady i słabości, stawać się coraz lepszym człowiekiem i chrześcijaninem.¹³⁷

Podsumowanie

Funkcjonujące w partykularnym systemie prawa stanowiącym na Synodach Archidiecezji Warszawskiej dyspozycje dotyczące uczestnictwa w Najświętszej Eucharystii charakteryzowały się w większości dużym dynamizmem, będącym wynikiem licznych zmian dokonywanych przez Najwyższego Ustawodawcę w rozważanej w niniejszym artykule materii. Z badań przeprowadzonych w niniejszym studium wynika, iż wiele rozwiązań prawa stanowiącego przez metropolitów warszawskich w przedmiocie uczestnictwa w Najświętszej Eucharystii od 1922 roku (I Synodu Archidiecezji Warszawskiej) zostało znacząco zrewidowanych.

Niektóre zagadnienia musiały czekać na szczegółowe normy prawa partykularnego aż do 1974 roku. Przykładem tego była problematyka wprowadzania wiernych przez duszpasterzy w czynny udział w liturgii sakramentalnej, która została poruszona po raz pierwszy w ustawodawstwie III synodu. Czasami prawo synodalne wyprzedzało prawo powszechne. Podczas gdy ustawodawca w kodeksie z 1917 roku dla zadośćuczynienia obowiązkowi świętowania Dnia Pańskiego nakazywał „wysłuchania” Mszy, Arcybiskup Metropolita Warszawski w II Synodzie Archidiecezji Warszawskiej z 1962 roku posługiwał się terminem „uczestnictwo”, użytym w Konstytucji o liturgii świętej oraz później w kan. 1247 kodeksu z 1983 roku. Tym samym trącające formalizmem i indywidualizmem moralnym wyrażenie zastąpił nowym, bardziej eklezyjalnym i odpowiadającym naturze czynności liturgicznych.

Prawo stanowiące na synodach poprzedzone było dogłębną analizą stanu duchowego diecezji warszawskiej. Pozwalało to ojcom synodalnym przygotowywać projekty statutów odpowiadające potrzebom Kościoła lokalnego i niejednokrotnie zawierające gotowe rozwiązania duszpasterskie.

THE PARTICIPATION IN THE HOLY MASS

IN STATUTES OF WARSAW'S ARCHDIOCESAN SYNODS AND CODES OF CANON LAW FROM 1917 AND 1983.

Summary

The blessed Eucharist should be the centre of the parish assembly of the faithful. The faithful should frequently approach the sacrament of the blessed Eucharist. Canon Law specifies the way in which the feast days are to be celebrated both in a positive and in a negative way. In a positive way, it provides that the faithful must participate in the Mass. The law of the Church tersely declares the right of any baptized person to receive the Holy Eucharist and the sacred ministers' corresponding duty to administer it to the

¹³⁷ Por. J. GRĘZLIKOWSKI, "Obowiązek przyjmowania Komunii Świętej", *Ład Boży* 10(1990), 4.

faithful who rightfully request it. In accordance with the principles of moral theology, a divorced and remarried person can only be restored to the full communion of charity by separation from the invalidly married spouse and absolution in the sacrament of penance in order to worthily receive Holy Communion. When separation is not possible the lawmaker envisages certain conditions, which when fulfilled make it possible for the person to receive Holy Communion.